

המתח בין בדורי הנגב למדינה מדיניות ומציאות

אביינעם מאיר

מכון פלורסהיימר למחקרים מדיניות

מכון פלורסהיימר למחקרים מדיניות

**המתח בין בדורי הנגב למدينة
מדיניות ומציאות**

אביינעם מאיר

ירושלים, מרץ 1999

THE FLOERSHEIMER INSTITUTE FOR POLICY STUDIES

Tension Between the Negev Bedouin and the State Policy and Practice

Avinoam Meir

This publication is based on a chapter in the book *As Nomadism Ends* by Avinoam Meir,
published in 1997 by Westview, Boulder, CO, USA.

הדברים המובאים בפרסום זה הם על דעת המחבר בלבד

עורcitת לשון : ליורה הרציג
עורכת אחורית : שונמיה קריין
הכנה לדפוס : כריסטינה שוורץ זהבה דודו
הדפסה : דפוס אחווה בע"מ

ISSN 0792-6251

© 1999 מכון פלורשטיימר למחקר מדיניות בע"מ
רחוב דיסקין 9א', ירושלים 96440 טל': 02-5666252, פקס: floerins@floersheimer.org.il
<http://floersheimer.org.il>

על המחבר

אביינעם מאיר – פרופסור לגאוגרפיה באוניברסיטת בן-גוריון בנגב. הוא פרסם מחקרים רבים על החברה הבדוית בישראל.

על המחבר

במסגרת המחקרים הנערכים במכון פלורטהיימר למחקרי מדיניות על האוכלוסייה הערבית בישראל, הכנן פרופ' אביינעם מאיר מחקר על היחסים בין בדויי הנגב למוסדות המדינה בישראל. יחסים אלה מצטיינים במידה רב. מצד אחד, האוכלוסייה הבדוית מבקשת לשומר על צבוניה הייחודי ולהתגדר בדמותה שלה. מצד שני, המדינה מבקשת לכלול את הבדואים בתכניות ובתכניות המקובלות עליה. המתח בין הבדואים למדינה מתבטא בתחוםים שונים: קרקע, התיישבות ועיר, הקצאות של משאבי מים ורעה, שירותים חינוך ובריאות וכן במשאבי כוח פוליטיים ברמה המקומית. המחקר מצביע על גורמים שונים שהביאו לעלייה בכוחם היחסי של הבדואים במאזן הכוחות שבין המדינה.

על מכון פלורטהיימר למחקרי מדיניות

בשנים האחרונות גוברת בישראל המודעות לחטיבתו של מכון המכון לסוגיות של מדיניות. ד"ר סטיבן ה' פלורטהיימר יוזם את ייסודה של מכון שיתרכז בסוגיות-מדיניות ארכוכות טווח. מטרתו הבסיסית של המכון היא לחקור ותحلילים יסודיים שייעשו את קובעי המדיניות בעתיד, לתהה את המגמות ואת ההשלכות ארכוכות הטווח של תהליכיים אלה ולהציגו לקובעי המדיניות חלופות של מדיניות ואסטרטגיה. תחומי המחקר המתנהל במכון הם: יהדות, חברה ומדינה בישראל; ממשל ופיתוח מקומי בישראל; תכנון מרחבי בישראל.

חברי הוועד המנהל של המכון הם: ד"ר סטיבן ה' פלורטהיימר (יו"ר), עוז'ד עמיהוח בן-פורת (סגנו), מר זוז ברוחט, לשעבר מנכ"ל משרד האוצר ומר הייש גודמן, העורך-מייסד של היירוסלם ריפורט' וסגן נשיא של היירוסלם פוסט'. ראש המכון הוא פרופ' עמירם גונן, מן המחלקה לאנתרופולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים.

מכון פולורסיהימר למחקר מדיניות

פרסומים בתכנית המחקרים על העربים בישראל

- .1 מוגמות בתפקיד האוכלוסייה הערבית בישראל
עמירם גון וראסם חמאיסי, 1992.
- .2 מרכז פיתוח תהליכי מושגים ליישומים יהודים וערבים בישראל
עמירם גון וראסם חמאיסי, 1992.
- .3 לקרואת בסיס תגלי לפיתוח ניהול מיזוג מישומים הערבים בישראל
ראסם חמאיסי, 1993.
- .4 לקרואת מציגות של מתקני עיר לאוכלוסייה הערבית בישראל
עמירם גון וראסם חמאיסי, 1993.
- .5 הערבים בישראל בעקבות מינוי השלום
עמירם גון וראסם חמאיסי, 1993.
- .6 מוכננו מגיל לתיכון מפתח ביישומים ערבים בישראל
ראסם חמאיסי, 1994.
- .7 עיזוז היזמות מישומים הערבים בישראל
דן צמנסקי וראסם חמאיסי, 1994.
- .8 מערכת החינוך הערבי בישראל : מוגמות וסוגיות
מאגד אלחאגן, 1994.
- .9 ביזור התיכון בראשות מקומות ערבות בישראל
זדי גאנר-קלוזר, 1994.
- .10 מערכת החינוך הבדוית בנגב: המיציאות והצורך בקידומה
יוסף בן-דוד, 1994.
- .11 הערבים בישראל בשוק העבודה
נה לוין-אפשטיין, מאגד אלחאגן ומשה סמיונוב, 1994.
- .12 הכנת תנינית לィומוטים במערכת החינוך הערבי בישראל : תמורה והמלצות
מאגד אלחאגן, 1994.
- .13 לקרואת היוזק שלטונו המקומי מיישומים הערבים בישראל
ראסם חמאיסי, 1994.
- .14 יהודים וערבים בשונה מעובבת מיפוי
אורלי חזס ועמירם גון, 1994.
- .15 מפתח תשתיות התעשייה ביישומים הערבים בישראל
ראסם חמאיסי, 1995.
- .16 לקרואת בנייה ורואה ביישומים הערבים בישראל
צחק שנל אמוני פרוך, 1996.
- .17 מוגמות השיכון והערבים בישראל: 1948-1977
זאב רוזנק, 1996.
- .18 המתמחן מודיעי הנגב למדינה: מציגות ומיציאות
אביעם מאיר, 1999.
- .19 דרך והישומים הערבים: איזום או מנוף
ראסם חמאיסי, 1999.

תוכן עניינים

7	תקציר מדיניות
10	מבוא
10	נוודים ומדינה
16	בדוי הנגב והמדינה
17	1 מוקדי המתח בין הבדוים לבין המדינה
18	הቤלות על הקרקע
20	התישבות ועיר
22	הकצת משאבים
24	חלוקת כוח חברתי-פוליטי
25	הנטהותה של המאה הבדוית
31	2 ביתויי הцентрיאפוגיות הבדוית
31	סוגיות הבעלות על הקרקע
33	סוגיות העירות הבדויות
35	סוגיות היישובים הבלטי-מורכבים
35	סוגיות בהקצתה של משאבי רעה ומים
36	סוגיות ההקצתה של משאבים חברתיים
38	סוגיות החלוקה של משאבי כוח פוליטיים
40	3 דיון ופתרונות למדיניות
44	מקורות

תקציר מדיניות

על סדר היום האקדמי והציבורי עולה בעשורים האחרונים סוגיות היחסים בין אוכלוסיות נודים-רועים לבין המדינה, במיוחד במדינות באסיה, המזרח התיכון ואפריקה. סוגיה זו נידונה באופן אינטנסיבי בצהר ישירה ועקבפה במחקרים ובסים, והוא כורכתה למעשה בשאלת המדיניות אשר נקבעת על ידי ממשלה. חשיבותה של סוגיה טמונה בתחוםים של התפתחות הרעיון המדיני-כלכלי במדינות רבות בעולם השלישי מחד-גיסא, ובתהליכים שינויי תרבותיים שמתחללים בקרב חברות נודים-רועים מאידך גיסא. שיולב שני התהליכים יוצר תהליך שלישי, שבמסגרתו הולכת ומתחזקת מערכת הזרים והיחסים בין שני הצדדים - הנודים והמדינה. נוצרים בגיןיהם מישורי מגע והשקה ובסים, ואינטנסיביים, ואלו טומנים בחובם מוקדים של מתח וקונפליקט פוטנציאליים. מוקדים אלה חושפים את חברות הנודים לממד חדש המשפיע על תהליכי השינוי בקרבתם. ממד זה הנה הממד הפוליטי-מרחבי שבמסגרתו באותידי ביטוי שתי נטיות אידיאולוגיות עיקריות: הנטייה המרכזיופוליטית של הנודים, חלק מן המבנה התרבותי שלהם, אל מול הנטייה המרכזייטלית של המדינה הבאה לידי ביטוי באופי המדיניות שלהם. נטיות מנוגדות אלו יש ביטויים מרחבים ותפקודים מגוונים, ומהת הנוצר ביניהן עומד בסיס תהליך ייצור ועיצוב המרחב באזורי המחיה של הנודים.

הטענה העיקרית במחקר הנוכחי היא כי למתוח בין הבדוים בין מדינת ישראל יש מרכיב ייחודי ואוניברסלי אחד. המרכיב היהודי מעוגן בקונפליקט הישראלי-ערבי - ליתר דיוק, בקונפליקט הישראלי-פלסטיני, מכיוון שגורנות והולכת הכרותם של בדוים הנגב בעצם היותם פלסטינים-ישראלים. המרכיב האוניברסלי מקורו בהמשך קיומה של הנטייה המרכזיופוליטית בקרב נודים-רועים, גם לאחר שעברו ותלlich קיבעו והתישבו במקום מוגדר. לאור הראיות שיוצגו במחקר, מוצע שהנטיה המרכזיופוליטית ממשיכה להוות אופציה תרבותית ממושצת עבור הבדוים בתנאים של יישוב קבוע, וכן ממשיכה ליצור מתח בין המדינה בצפון הנגב. מתח זה מזין את משחק הכוחות התרבותי בין הנטייה המרכזייטלית למרכזופוליטית. הנטייה המרכזייטלית מדגישה מksamמות ריכוזיות ואילו הנטייה המרכזיופוליטית חותרת לביזור ולהתפרשות.

עד שנת 1948, תחת שלטון האימפריה העות'מאנית ואחריו המנדט הבריטי, ביטאו הבדוים לא הפרעות מוחזות את הנטייה המרכזיופוליטית שלהם בשתיחים נגב, בהקשר נודי-פיטורי. האיליצים היחידים היו פנימיים, כמו כן, יחסים פנים-שבטים או בין-קבוצתיים. במדינות ישראל נסף אילץ חיצוני. יכולתם של הבדוים להמשיך בהפעלה של אופציה תרבותית ממושצת זו צומצמה באופן ניכר על ידי הנטייה המרכזייטלית, המופעלת כלפים על ידי המדינה במידה

ニיכרת של עצמה. לכן, במשך שנים ומחש שנה, מסוף שנות הארבעים עד אמצע שנות השבעים, כמעט ולא יושמה אופציה זו על ידי הבדוים ונארה על ידם במאגר התורבותי שלהם. הם החלו להפעילה מחדש בצורה הדורגתית, במסגרת של התיאטרונות הרכריות, רק כאשר הוקלו הלחצים הפיזיים והפסיכולוגיים עם ביטול המשאל הצבאי לקרהות סוף שנות השישים. בעשרות האחוריונים, מגייע יישום אופציה זו ועוצמה ניכרת ועתה במסגרת התיאטרונות עירונית בה נמצאים רבים מהם.

המאיץ המרכזי של המשאל לצמצם את החבורה הבדוית מבחינה מרוחבית ותפקודית מבקש להשג את צירופה של חברה זו אל תחلك המודרניציה האוניברסלי ואל מהליך האינטגרציה בחברה הישראלית, תוך שליטה מרובה של המשאל בבדוים. מן הפסיכולוגיה התרבותית המסורתיות, תהליכיים אלו היו כרוכים בתמורות מפליגות בהן היה טמון סיכון להמשכיות והותם התרבותיים, מבחינה אישית וקילומטרית. לדעטנו, נקבעה התוגבה המרכזיפוגלית המודרנית ידועים מקרים של ביוטויי צנטריפוגליות באמצעות חזרה למצב של נזוזות, אין חולה תרבותית זו עומדת עוד לרשות בדיוו הנגב. תחילה לכך, בוטאה המרכזיפוגליות במסגרת יישובית מקובעת, אף שיש בה מידת אוריינטציה מערבית מודרנית.

במסגרת זירת המשחק הцентрיפטלי-צנטריפוגלי, ובנסיבות המיויחדות, לא ניתן היה בידי הבדוים להתעלם מחלוטין מן התחליך שיועד להם על ידי המשאל. אך הבדוים שאפו לעקפו תוך פניה לנטיות המרכזיפוגליות המסורתיות, אם כי דבר שלא נסתיע בידיהם במלואו. מנגד, גם המדיינה, בניסיונה ליישם את נטיותה הцентрיפטליות, לא הייתה מסוגלת לנצל באופן מלא את גזען הייסודות המודרניים אשר חזרו לחברה זו. ה"פשרה" התרבותית שהושגה לבסוף מצאה אפוא בין שני קצוות הרצף המרובי והתקפודי של צנטריפוגליות-צנטריפטליות, בקצבה כלשהו בה נוצרת מידת מסוימת של הלימות בין המסורתיות והמודרניות המקוטבות.

בצומת זה ראוי להזכיר מתחлик השינוי החברתי-מרוחבי של בדיוו הנגב אל כלל החברות הנזוזות בעולם המודרני. אמנים בדיוו הנגב עברו תחلك שינוי זה במסגרת פוליטית יהודית למדני, אך כל מקרה-איירע, ייחודי ככל שהוא, טומן בחובו יסודות כלליים. שינוי מוחלט לחברה לא-מודרנית לחברת מודרנית כחברה לא-מערבית היה עבור הבדוים רק אחד מתוך כמה נתיבים אפשריים, במסגרת התרבותית-פוליטית המאפשרת בה הם נאלצו להתקיים. תחلك השינוי החברתי-מרוחבי אותו הם עברו כל בתוכו דרגות ואופנים שונים של חזירת ההשפעה של המערביות והמודרניות, תוך שימוש וקיים מרכיבים מסורתיים. כל אחת מן האופציות האפשריות ואופני השינוי בפועל נשקלו וננקטו על ידי הבדוים היו כרוכים בהשלכות מיוחדות על היהומ של הבדוים אולם ביחד הם מהווים אלטרנטיבה על צנטריפוגליות ממוסדות. הוואיל וצנטריפוגליות של נזוזים-רועים טמונה כה עמוק בתרבותם, אינדיויזואלית וקילומטרית, הרי שהיא עשויה להמשיך להיות מרכיב יעיש ביותר בקרים על אף קיבועם והתיאטרונות. צנטריפוגליות מרוחבית ותפקידות של נזוזים עשויה בנסיבות תרבותיות-פוליטיות מסוימות להוות תנאי להשודות התרבותית. לאחר שתגבורתם הцентрיפוגלית של בדיוו הנגב לכוח הцентрיפטלי שהופעל כלפים על ידי המשאל נחלה הצלחה תחת תנאי האילץ של הססוך היגיאו-פוליטי בישראל, והוא זה אך סביר לשער שנזוזים-רועים באזוריים אחרים בעולם המצויים בתנאי עימות נינוחים יותר עם ממשלהם, גם הם מסוגלים לכך.

כאן טמונה, לדעתנו, ההשלכה החשובה ביותר למציגות העוסקות בפיתוחן של חברות נזדים-רועים. בדינום שונים על מוקם של נזדים-רועים בחתפותה המדינה המודנית, ישנו ובין הגורסים שהזכיר את דחיקתו של כוח פוליטי מקומי העול להיתפס כאים על המדינה. לדעתנו, כוח פוליטי מקומי איינו חייב לבוא לידי ביתוי באופן הנפש כאים. כן, ראוי ש ממשות יכירו בנטיה המרכזיופוגלית של חברות אלה, על כל היבטיה, בעיקר משום שהמתה הцентрיפטלי-מרכזיפוגלי והמאבק התרבותי-פוליטי הכרוך בו מסוגלים לטרוף קשות את מדיניות המשלה, תוך גרים נזק הדדי. הכרה בиндивидуальнות תרבותית מבנית זו של חברות נזדים-רועים עשויה להועיל למערכות רבות במדינה, במיוחד במקומות שבהן קיימות אוכלוסיות נזדים גדולות. מסקנה זו היא רלוונטית כאשר הנזדים-רועים עדין מקיימים אורח חיים נזדי באופן מלא אך היא מקבלת משנה תוקף כאשר הם עוברים תהליכי קיבוע ושינוי חברתי וכלכלי בתום מצב הנזדים.

מבוא

על סדר היום האקדמי והציבורי הבינלאומי עולה בעשרות האחוריים סוגיות החיטאים בין אוכלוסיות נודדים-רועים לבין המדינה, במיוחד במדינות באסיה, מזרח התיכון ובאפריקה. סוגיה זו נדונה בהרחבה במחקריהם רבים, ישרות ובקיפון, והיא קשורה למעשה בשאלת המדינות שנקוטות המשלחות. לסוגיה זו נדעת חסיבותה הן מצד תהליכי התפתחותם של הריעו המזרחי-כלכליים במדינות רבות בעולם השלישי, וכן מצד תהליכי השינוי התרבותי שמתחוללים בחברות נודדים-רועים. שילוב שני התהליכים יוצר תהליך שלישי, שבמסגרתו מתחדדים הקשרים והיחסים בין הנודדים למדינה, נוצרים ביניהם מישורי מגע רבים ואיינטנסיביים, ואלו טומנים בחובם מוקדי מתח וקונפליקט פוטנציאליים. מוקדים אלה חושפים את חברות הנודדים לממד נוסף המשפיע על תהליכי השינוי בקרבתם, ממד שהשפעתו עליהם בעבר הייתה מועטה יחסית. זהו הממד הפוליטי-מרחבי שבו באוטו לביטוי שתי מגמות אידיאולוגיות מנוגדות: המגמה הценטריפוגלית של הנודדים, כחלק מן המבנה התרבותי שלהם, אל מול המגמה הцентрיפטלית של המדינה המתבטאת במדיניותם כלפיהם. למגמות מנוגדות אלו ביטויים מרחביים ומוניציאנליים מגוונים, והמתוך הנוצר בינוין עומד בסיס תהליכי עיצוב וייצור המרחב באזורי המהיה הנודדים.

מטרת הדיון הנוכחי היא לבחיר תקופה באופן תאורטי את יסודות המתה הценטריפוגלי-centripetal שבירו נודדים-רועים לבין המדינה. על רקע מסגרת תאורטית-מושגית זו, ייסוב הדיון אל חלקו העיקרי והוא: בחינת מערכת היחסים בין בדורי הנגב לבין מדינת ישראל, ובחינת הדינמיקה המרחבית-תפקודית שהתפתחה במרחבן במשך השנים. הדגש בדין זה הוא על הבדוים כאוכלוסייה נודדים-רועים בעבר העוברת תהליכי שינוי תרבותי במדינה מערבית באופיה, ולא על ההקשר של הבדוים חלק מן הסטודן הישראלי-ערבי. עם זאת, אין להתעלם מחשיבותו של הקשר זה, אשר בכוחו לעצבו בגוון מסוים רבים מן הנושאים אשר יידונו בחיבור זה.

נודדים ומדינה

המסקנה הבסיסית ביותר שניתנו להפיק מן המחקרים הרבים על יחסי נודדים ומדינה שפורסמו בעשור האחרון היא, שלפחות מבחן אוכלוסיות הנודדים, מערכות יחסים אלה הפכו למורכבותו ביותר. מרכיבות זו בולטת במיוחד הגידול עצמאית של המדינות במהלך המאה הנקחת, במיוחד אשר בתחוםן שכנים נודדים רועים, במסגרת התפתחותם המדינית. מרכיבותן

הגדלה של מערכות יחסים אלה מנוגדות עד מודען לדפוס הפשוט למדוי שאפיין אותן בעבר, בעת שעצמות הפליטית של מדינות אלה הייתה קטנה יחסית. הדין הנוכחי מצביע על התהווותו של דפוס יחסים מורכב המשקף את המגמות הפליטיות המנוגדות של שני הצדדים, היהודים והמדינה.

עד תחילת המאה ה-20 בmourח הקרוב ועד אמצע המאה ה-20 באפריקה, היו הממשלה ערוכות רק לשיליטה מוגבלת למדוי על אזורי שוליים. لكن מיצוב מרחב שולי אזורי מדבריות נידחים העניק יתרון רב לנודדים-רוועים, ו מבחינטם יצר מערכת יחסים פשוטה למדוי עם המדינה. בדרך כלל היה בכוחם של היהודים לקבוע את תנאי מערכת היחסים שלהם עם הכפריים יושבי הקבע, ובמונב זה עם המדינה, ובכך הם היו למעשה איזום על יציבותה הפליטית. מערכת יחסים זו התאפיינה פעמים רבות בנטישה בקרקעות החקלאיות של הכפריים. יתרה מכך, המבנה השבטי אפשר לחברות נודדים לצבור הכנסה כסוכנים מנהליים של המדינה, נסח על הכנסתותיהם המסורתיות ממרעה. ברם, התפתחותם והתפשטותם של אמצעי ההנבראה המודרניים ושל טכנולוגיות נשך אפורה בהזואה את הרוחבת שליטתה של המדינה בשוליים המדבריים. כתוצאה לכך מעדם של היהודים הרוועים משליטים לשליטים (Kressel, 1993). מאzon הכוחות במהלך המאה הנוכחית החל אפוא לנוטות לטובת המדינה, שהחלה מכרסמת בהדרגה בכוחם של היהודים. היהודים נזקקו עתה לשוליים החברתיים-כלכליים ועקב כך שוליותם המרחבית הפכה מיתרנו לחיסרונו.

חו"ץ מה שתפקיד זה כפה על היהודים לוותר על כוחם ושליטתם וחופש פעולתם בטריטוריות המסורתיות שלהם, והוא גם הגביר את מרכיבות יחסיהם עם המדינה. חוקרים ומשקרים רבים שותפים לדעת שהבעי דייוויס שנודדים-רוועים חיים כוים בתוך מערכת אלוציאם כפולה של זמיונות מרעה ושל שלטונות המדינה, זהינו שבאים עוד משוטטים בחופשיות עצמאים כבעבר, אלא הם מיעוטים הנתפסים כמטרד על ידי אנשי מינהל המנסים בעקבות לכפות עליהם היישבות קבוע" (Davies, 1977: 21). מסתבר אפוא שהיהודים אכן איבדו כל יכולת לעצב את עתידם. במיללים אחרים, מערכת היחסים בין לבן המדינה עודנה פשוטה וחד-מדנית במהלךה, אך במהופך. עם זאת, במסגרת פשוטה לאורה זו של מערכת היחסים עדיין קיימים כלים ואפשרויות להנודדים לבטא את עצםם. הממשלה מטילות על היהודים אילוצי מקום, נזיה ושימוש במשאבים, תוך כדי ניסיון לשולט בהם ולישם (חבקוק, 1986); ואילו היהודים מננסים לחמק משליטה זו באופן פעל וסביר כאחד, ובכך לבטא עדין את כוחם מבחינה מרחבית ותפקידית.

נראה שכוחות ונטיות סותרים הם בעצם מהותה של מערכת היחסים שבין היהודים והמדינה (Gilles and Gefu, 1990). הם צומחים מתוך האידאולוגיות הסותרות של שני הצדדים, היוצרות מתח בין דינמיקות מיקומיות ומרחביות סותרות (Meir, 1988). מחד גיסא, ניצב הכוח המרכזי-פוליטי המאפיין את המדינה. המנייע את פעולותיהם של היהודים. מאידך גיסא, קיים הכוח המרכזי-פוליטי המאפיין את המדינה. בעבר נתה המטוטלת להלופין אם לצד היהודים ואם לצד המדינה, אך בכך כלל לא היו מחייבים. על פי רוב יכולו היהודים לסתור אל המדבר, שם כוחה של המדינה הייתה מוגבל. כויס, המצב מורכב יותר להיות ויכולתם של היהודים לנצל את יתרונות השוליות המרחביות התגנעתה למדוי. עם זאת, אפיקו בתנאים הפליטיים הנוכחים, שבhos קיים יתרון-כוח למדינה המודרנית עדין קיים המתח בין המדינה לחברות הרוועים היהודיות ולדעת כותב המאמר הוא ימוך להתקיים גם

כשהנודים יעברו להתיישבות של קבוע. יתרה מכך, במצב דברים זה יחסיהם עם המדינה יהפכו למורכבים בהרבה.

המתוח שבין הכוחות המרכזייפטליים והמרכזיפוגלים - רעיון שהעלה לראשונה Hartshorne (1950), הוא המתוח שבין כוחות מלכדים ומפוררים הפעילים בו זמינות במסגרת של מדינה. כוחות מרכזייפוגלים, הכוללים מרכיבים פיזיים ותרבותיים, מחלישים את הלכידות הפניםית של המדינה. במדינה המודרנית, רוב יותר משקלם המפואר של המרכיבים התרבותיים (כגון שפה, דת, מוצא אתני, רמת השכלה, רמת חיים,UGHות כלכליות, חברתיות ופוליטיות של המגורים החברתיים לסוגיהם) מזוהה של מרכיבים פיזיים (כגון גודל השטח, מבנה מרחבי או מchosים פיזיים). בעוד זאת, הכוח המרכזייפטלי אמור להגביר את הלכידות, והוא מהוווה את ציוק הקיום של המדינה. הוא אמור להיוות מקובל על כל תושבי המדינה על מנת לבנות את מה שמכנה ברגמן (Bergman, 1975) קהיליה פוליטית.

משמעותו של המתוח המרכזייפוגלי-מרכזיפטלי הנו ייחידי, מרחבי וسطטי. לאחרונה הציע טילור שניין להבהיר מישוג זה את ההתייחסות תהיה לא אל כל מדינה בפרט, אלא בהקשר הרחב של המערכת העולמית, ואם יובא בחשבון האפקט הבין-מדיני ככוח מרכזייפוגלי. הבירה נוספה של המישוג תאפשר אס גם הממד החברתי האנכי, ולא רק המרחבי האופקי, יקבל ביטוי במצוור השפעת הכוחות המרכזייפוגלים (Taylor, 1985). אך הסוגיה החשובה ביותר לדינונו היא סוגיות הדינמיקה המרחבית, דהיינו המיקום של קבוצות חברתיות ואתניות כגורם משפיע על מרכיבי המותח והאיוזן בין הכוחות המרכזייפוגלים והמרכזיפטליים. המגורר הכהרי במדינות רבות במחוזית ובאפריקה עדיין כולל אוכלוסיות נודדים-רועים גדולות למדי, ובמדינות אלה סוגיות המיקום עשויה להיות כבotta משקל. הסיבה לכך היא שניידותן המרחבית של אוכלוסיות אלה היא ציוק קיומן. היא בא לידי ביטוי באסטרטגיה מחושבת היבט של הימנעות מאזורים צחיחים מדי אך שמיירה וניהול של משאבי סביבתיים, מה שחייב לא פעם פרישה מרחבית דינמית ורחבת תוך הطالמות דרך קבע מגבילות בינלאומיים. זהה האידיאולוגיה המרכזייפוגלית של חברות אלו, אידיאולוגיה המונוגדת בתכלית לזו של המדינה.

מרכזיותה של הנידות או הנזונות בחיה הרועים, התורמת לנטייתם המרכזייפוגלית, מסתיעות גם במרכיבים החברתיים של שבטים ואתניות. סוגיות השבטים נתפסה על ידי Pounds (1972) וחבקוק (1986) כאחד הכוחות המרכזייפוגלים ההרטניים ביותר. זאת, מפני שהזדהותם של הרועים עם השבט, המטה או הקבוצה החברתית אליה הם שייכים חזקה לאין שיעור מן הזדהות עם המדינה.

עם זאת, אין לראות בקבוצות נודדים ייחדות מונוליטיות מבחינה חברתית. ראשית, השתיכותם לשבטים הנה עניין גמיש למדי, ולברקים צומחות התאגדיות חדשות בין קבוצות כדי להבטיח נגישות למשאבי מים ומרעה. שנית, סיפוח אוכלוסיות חיצונית לא-נודית, כגון הבלה (Bella) שהפכו לעבדים אצל רווי הטוארג (Tuareg) במאלי או "פלאחים" במחוזית, הוא תופעה שכיחה למדי. קבוצות אלו, שסיפוחן היה באוט או מרצון, הפכו לתלוויות ברועים המארחים. בכך נוצר ריבוד חברתי שהוא גם בעל ממדים אוניברסים ולא רק כלכליים (ורי גם Randall, 1984). צורת ריבוד זו מתבטאת גם בהפרדה חברתית ומרחבית, נוספת על ההפרדה הקיימת בחברות אלה על בסיס שבטי.

לכך נזדעת משמעותם התרבותית ניכרת. הפרזה זו מספרת את דרכי ניצול משאבי המרעה, אך גם תורמת לשימור לכידות היחידות השבטיות, ובאמצעות פיזול מרובי - להימנע מהעימותים בין-קבוצתיים או לישובם בעת הצורך (Rapoport, 1978; קרסל, 1976).

הՃף התרבותי החזק בקרב חברות רועים, שהוא תוצאה של שילוב בין נזdotot, שבטיות ואתניות, מעצב את הדינמיקה המיקומית שלהם, הכוונה בפיתוח נרחב ביותר של מעגלי נזdotah. דוח זה גובר על נטייתם הסימביווית העונתית להימשך למקדי יישוב, שעלולה להגדיל את כמות המגעים הבלתי רצויים להם עם רשויות המדינה.

ברם, מגמות התרבותי החזק של חברות הרועים יוצרת בסיס לקובנופוליטט עם המגמה התרבותי הפוליטי של המדינה. המחלוקת ניטשת בדרך כלל סביבה סגויות מסוימת. הראשונה בהן קשורה בגורם משאבי. Harbeson (1991) מסביר מדוע עיית צאן, צורה מסוימת של ניצול משאבי, מתרפרשת לא הולכה על ידי ממשלה. ראשית, הקניון המשותף של משאבי רעה (קרקע ולוויים קרובות אף מים) נתפס כשורש התהיליך המאפיין חברות נזdotot רבות והידוע בשם של "טרוגדיית המרעה המשותף" (tragedy of the commons). שנית, נקיות אסטרטגיה של גיזול יתר של עדרים, הגורמת לדלול שדות המרעה מביאה לכך, שהרוועים-הנודדים נתפסים כمزוללים בתמריצים של מנגוני השוק, וכן גם כמנהלים כושלים של שכיבתם. ולבסוף, האופי, ההיגיון והיקף הנזdotah של הרועים נתפסים על ידי ממשלות כביטוי לארוח חיים ורמנטי ואנרכו-ניסטי (Re Behnke and Scoones, 1993 גם).

החוקרים שאוזכרו לעיל גם חוקרים נוספים (למשל, Sandford, 1983) מוכיחים שככל הטענות הללו מופרכות מיטוזן. מכל מקום, חוקרים אחרים (למשל, Aronson, 1981; Johnson, 1969; Johnson, 1981) מראים כי, מן הסיבות שנמנו לעיל כמייצגות את עמדת הממשלה, משאבי רעה, כגון קרקעם שהן קניין משותף של קבוצות נזdotot, מושגים דורך קבע על ידי המדינה. בתהליך ההלאמה, הראהו למשאביהם אלה היא משיקולי נצלות לאומיים, וצרcis ללאומיים, וכן עלות-תועלת של המדינה ולא זוקא תועלתם של הנזdotot. מה גם שבנקיטת גישה זו מתחמקות ממשלות בדרך כלל ממילוי חובתן לסייע לרועים בפתרון בעיותיהם בנסיבות אורתם הנזdotah, וזה שלעצמם מוביל לדחיקתם לשוללים הכלכליים של השוללים המרוביים.

סוגיה נוספת בתחום בחובה זו עיומות היא אספקת שירותים ציבוריים לרועים-הנודדים, ובמיוחד שירותי חינוך. חוקרים שונים מציינים שהקניית השכלה פורמלית במסגרת ציבוריית-מלכתית לנזdotot גוררת עמה התערבותם משמעותית בתהיליך הייצור הפטוטורי נזdotah (Adaw, 1986; Bahaddy, 1981; Ezeomah, 1979; Gorham, 1980; Nkinyangi, 1981) וכן גם באורח חייהם, הוואיל והוא מוציא את הילדים ממעגלי הפעילות הכלכלית. המתח בין נזdotot לבין רשותות המדינה בזירה זו מזכיר לא מעט את זה הקיים בניהול משאבי רעה. ממשלות מתיחסות לשירותים כל מוצרים ציבוריים, שיש להלם מתוק שיקולי עלות-תועלת. המשמעות של התיחסות זו היא נטיה חזקה למתקיימת של שיקולי עלות כלכליות באספקת השירותים. נזdotot-רוועים אכן מגלים בעשורים האחרונים יחס חיובי יותר כלפי כלפי רעיון הקניית השכלה וחינוך פורמלי לבני הדור הצעיר. لكن, התנדותם איננה לעצם הרעיון, אלא באופן מתון השירותים, שאינו הולם בעיניהם מבחינה מרוחבית, תפוקודית ותרבותית (Meir, 1990).

המקובע של שירותים אלה, שהוא האופן המועדף על ידי הממשלה (Gorham, 1978). בעיה נוספת קשורה ברקע השבטי או האתני וmoצאו של סגל ההוראה השונה בדרך כלל מזה של נזדים ונובעת מהיעדר אמון בין שתי הקבוצות - של הנזדים ושל סגל ההוראה - ובעקבות לכך לא-היענות לשירותים (Imperato, 1975; Nestel, 1985). בעיה נוספת היא אי-אמון בתכני השירות, בין אם מדובר בתכניות לימודים במטען שירוטי חינוך, או בסוגי טיפולים ותרופה במטען שירותים רפואיים וטריינרים (Swift, et al., 1990).

הטוגיה האחוריונה הקשורה במתנה הנטרייפוגלי-נטרייפטלי היא עצם ההתיישבות והקייבוע של נזדים-רועים ואופיו של תהליך זה. לא כל תהליכי הקיבוע שעברו על חברות נזדים שונות התרחשו ביזמות ממשלות. זלצמן (Salzman, 1980) התוווה ארבעה מודלים סיבתיים של קיבוע שהם רק אחד, אותו הוא מכנה "תבוסה והידרדרות פוליטיים וצבאים", משתיק לקטגוריה של יוזמה ממשתנית. קטגוריה זו ניתנת חלק לתהליכי קיבוע רצוניים (בשונה ממהלכים ספונטניים) שבhem הנזדים משתפים פעולה עם ממשלתם, ותחילcisים שקיים בהם מרכיבבולט של כפיה. תת-הסוג השני, קיבוע כפוי, הוא הצורה הרווחת ביותר של כפיה כוח המדינה על נזדים-רועים. כך או אחרת, סוגיות ההתיישבות והקייבוע קשורה עם הטוגיות הקדומות. מבחינתן של ממשלות, ניכול מרבי של המשאבים ואספקת שירותים בטרייטוריות המסורתיות של הרועים יעשה רק כאשר הנזדים מותרים על אורח חיים המסורתי ומגבירים את מעורבותם בייצור חקלאי ביישובי קבוע. למעשה רוחות הסברה שמשלחות מנצחות טיעונים כמו שירותים מושפרים, יוצר ואספקת מזון סדירים ובטוחים ואפשרויות שכר רבות ומגוונות יותר בחקלאות מסחרית ומקורות אחרים (Dahl, 1967; Humphrey, 1978; I.L.O., 1991; Stone, 1991; Swift, 1988; Livingstone, 1985). כדיוק העיקרי לניסיונותיהם לישוב ולקביעת הנזדים.

בשלב זה ראוי לציין שאוכלוסיות נזדים-רועים מסווגות למשם במידה ניכרת את מגמותן הנטרייפוגלית, גם בנסיבות של המדינה המודרנית החזקה. יש עדויות רבות מן המזרח הקרוב ואפריקה שימושות מסוימות בוחנות מחדש את עצם רעיון הקיבוע ומערכות ספקות האם זהו הפתרון היחיד לביעות הנזדים. במדינות אחדות גובשו ויושמו תכניות פיתוח, שמטותן לאפשר את המשכיות נזדות הרעה או גרסאות מסוימות שלה. בתכניות רובות הושקעו מאמצים באיתורם של מוסדות חברתיים מסורתיים בחברות אלה, שימושו מנופים ליישום עיליל של התכניות נזדים (Stone, 1991; Swift, 1988; Livingstone, 1985). גם אופן אספקת השירותים הציבוריים אינו אחיד. כך למשל, שירותים טריינרים, בריאות וחינוך ניתנו לנזדים באזוריים שונים על בסיס של ייחidot נידות (Swift et al., 1990) ולאחרונה אף הועלה הרעיון להקים רשות של מרכזים מיוחדים לשירותים ציבוריים באזורי המחיה המסורתיים של הנזדים (F.A.O., 1991). מסתבר אפוא שבאמצעות עמידותם העיקרית על המשך קיום הנזדים כארוח חיים, מטליחים הנזדים-רועים להזדוות את המגמה הנטרייפטלית של המדינה ולשמר בכך על אופציית הדיניות המקומית-מרחבית שלהם.

המתנה הנטרייפוגלי-נטרייפטלי מגע לשיאו באותן מסגרות של ההתיישבות וקייבוע שייזומן הוא בידי הממשלה. הסיבה העיקרית לכך היא שהאופן שבו ממשלות וטפסות את הנזדים-רועים כמו-שכניםים כלכליים בלתי-רצינליים גורר תזריר גם אל פעילויותיהם המקובלות, כפי שקרה, למשל, באתיופיה (Harbeson, 1991; Samantar, 1991).

העוברים לחקלאות מקובעת, וזאת עם מאפיינים תרבותיים רבים הנובעים מן האידאולוגיה של נזירות-רעיה (Cole, 1981; Frantz, 1975). המאפיינים העיקריים הם נזירות, הסתמכות עצמית ואי-תלות. לאלה, כפי שהבהיר דאל (Dahl, 1991), נודע ערך לעילון בקרב אוכלוסיות הנזירים, והם ממשיכים להזות את הרצינול של התנהוגותם גם כישובי קבוע. لكن לעיתים קרובות נמצא שהם נוטים לעסוק בפעילויות מסוימות כגון מסחר ותובלה (Chatty, 1972-3) שלא לדבר על רעיית צאן מקובעת בקנה מידה מצומצם, תוך כדי שמירה על קשרים הדוקים עם קרוביהם שעדיין מקיימים את נזירות הרעיה באופן מלא. אסטרטגיות אלה, כפי שהסביר מרקס (Marx, 1980), משמשות את הנזירים המתקבים על מנת להקטין את רמת הא-יהודאות הכרוכה בהשתלבות בכלכלה הלאומית החיצונית.

גם אם ערכים נזירים אלה יעמדו מן העולם ביום מן הימים, הם ממשיכים לפי שעה להפיה חיים במוגמות הцентрיפוגלית של הנזירים המתישבים בשלבים מתקדמים של תהליך הקיבוע. מגמה זו קיימת גם כאשר הם מקבלים עליהם את מרtot המדינה, אלא שעתה קיום הנטייה הцентрיפוגלית נשאה במשמעות מכוורות יותר. הנזירים-לשעבר משמרים את יכולתם להפעיל חופה תרבותית ממושדת זו באמצעות עריכיהם, וזאת הם עושים בכמה אופנים. ראשית, הרוועים המתישבים עושים לזרוש מוסגורות התישבות שתמאותם לבניינים החברתיים והאתנויים המסורתיים. מטרתם בכך היא להימנע או למצמצם ככל האפשר עימותים בין-קבוצתיים אפשריים בעקבות הגידול בצפיפות האוכלוסייה בסביבה מישובת (Harbeson, 1991; Rapoport, 1978). שנית, הם שואפים להמשיך ולקיים אופן והיקף מסוימים של כלכלת מרעה גם זאת על מנת לצמצם את הא-יהודאות הכלכליות בסביבה הגאוגרפית והתפקידית החדשה. זה כשלעצמם מולד בעיה שלישית, והוא החופש להיות מסוגלים לנצל את משאבי הרעיה המסורתיים של קרקע ומים, לרבות ההסדרים המסורתיים לגבי זכויות הגישה אליהם. רבייעת, הם עשויים לזרוש אספקת שירותים באופן המספק את צורכיים החברתיים והתרבותיים, בעיקר בהקשר למיקום מתקני מוסמליות. לבסוף, אם כל הדרישות הללו אין מתэмשות, הם עלולים להפעיל לחצים לחזרתם לנזירים, כפי שאכן קרה כבר במדינות מספר (La Bianca, 1990).

יכולתן של ממשות לבחון סוגיות אלה גם מנקודת ראותן של אוכלוסיות הנזירים-רוועים היא שתקבע את הצלחת של אוכלוסיות הנזירים בחיה המדינה. סוד השימוש המוצלח הוא יכולתן של חברות אלו להפעיל מרחיבית ותפקודית את מוגמות הцентрיפוגלית. דפוס דיאלקטי זה של מערכת יחסים בין הנזירים לשעבר והמדינה מרכיב לאין שיעור מהדפוס שהתקיים בעבר, בתקופה של נזירים-רוועים הייתה שליטה רבה יותר על הטריטוריות שבנון חי וועל המשאבים המצוויים בתוכן. דפוס יחסים מורכב זה גם מרמז על כך שבמדינות רבות באסיה, באפריקה ובאזור הקרוב לנזירים-מתקבעים כמו גם קרוביהם הנזירים, מצויים הימים בעמדה טוביה יותר להיחלצות מן השולאים (de-marginalization) ולהשתלבות חברתית, כלכלית ופוליטית הרמוניית יותר במדינה המודרנית.

בדורי הנגב והמדינה

שני רעיוןות עיקריים עומדים בסיס הניתוח שלහן. הראשון - שמקור המתה בין הבדוים והמדינה הוא העימות בין אידאולוגיה נוזליתentralistית לבון המושגים והמגמות הנטריפטליים של המדינה; התוצאה עלולה להיות צמיחה כוחות הפעלים במנוגד בעיצוב המרחב. השני - שתהלך שינוי איינו מונע בהכרח וציפות תרבותית. אלמנטים תרבותיים שננטשו לכורה, אולי בעצם נשמרו כאופציות ממוסדות במאגר הניתוח להפעלה מחודשת בעת הצורך. הוא הדין לגבי הכוח הנטריפטלי של הנודדים רועי הצאן במדינה מודרנית חזקה. היה סביר להניח שהכוח הנטריפטלי של המדינה יגבר על הכוח הנטריפטלי של אוכלוסיית הנודדים רועי הצאן ושמגמות התפרשותם ברמות המקרו ישנותו בהתאם לציפיות המדינה. אך בגל מגמתה הנטריפטלית המתמדת, בתור אופציה ממוסדות במאגר, חברות הנודדים אינה נחלשת. היא מסוגלת לעמוד לפני הכוח הנטריפטלי של המדינה, אפילו בשלב שלאחר הנודדות. למרות תהליכיים כמו היכלשות השבטות, אינזיוויאליזציה ותלות הולכת וגוברת במדינה, לחברת הנודדיות-לשעבר היכולת להפעיל מחדש את האופציה הנטריפטלית ברמות המקרו והמיקרו ובצורות מרוחניות ותפקודיות שונות. המתה הנטריפטלי-נטריפטלי הופך אם כן למושג-על מותאים לדפוסים תרבותיים-מרוחניים הישנים והמתחדשים של חי רועי הצאן הנודדים-לשעבר במדינה מודרנית.

המחקר הנוכחי בוחן את התהודות הניתוח הנטריפטלית על ידי ניתוח המתה הנטריפטלי-נטריפטלי בין הבדוים לבין ממשלת ישראל. היבטים רבים מאוד של נושא הדיון קשורים בתהליכיים ובביעות הכלליות או הספציפיות יותר של השינוי התרבותי-מרוחבי של הבדוים, תהליכיים וביעות שנידונו בהקשרים אחרים (Meir, 1997). במשך השנים החליף המתה עד לרמה של עימות מתמשך, המותבטא במחאות ההולכות ומתוחקות של הבדוים נגד הממשלה. לדעת כותב המאמר, מהאה זו מחלישה את כוחה הנטריפטלי של המדינה ומגדילה את האיזון בין כוח זה לבין מגמתם הנטריפטלית של הבדוים. הדיון המובא להלן עוסק בנושאים מסוים: הסוגיות המרכזיות המזינות מתח זה במשך עשרות שנים; התפתחותן של מחאות והתארגנויות לפועלה בקרב הבדוים לגבי סוגיות וחבות יותר וСПציפיות יותר, וביטויי המרחב-תפקידו של הכוח הנטריפטלי הנולד מתח זה.

1 מוקדי המתח בין הבדואים לבין המדינה

הדיון התיאורטי לעיל הציג את מערכת היחסים ואת המתחים שבין רועי הצאן הנודדים לבין המדינה בהקשר אוניברסלי. מלבד להקשר זה, קיים גם הקשר השפכתי יותר שבו התפתחה החברה הבדואית בת-זמננו ברגע, הקשר המת%;">

המודאף גס כהיבט הפליטי של העימות הישראלי-ערבי (Meir, 1997). מכיוון שמדובר אוניברסליים וספקטיבים מרכיבים את המתח המרכזי-צנטרייפטלי בין הבדואים לבין מדינת ישראל, קשה לקבוע אם - או באיזו מידת - יוזמה או פולח מסימנת שהבדואים נוקטים כלפי נטייתם המרכזי-צנטרייפטלית, אמנים שואבת את הרשות מהעימות הישראלי-ערבי. זמנה שלמרות סיובם של הבדואים להתייחס לשאלת זו, היא מהוות מרכיב כלשהו במוטיבציה שלהם. זו קיימת בה-במידה לבני רשות המדינה. לכן, כל פרשנות בדיון שלhallן לבי שאלות אלה או רוכן חייבות להביא בחשבון גם את נוכחות המתחמות של הקונטקסט הגאopolיטי ברקע הדברים.

בhairרכיה של הסוגיות המולידות את המתח המרכזי-צנטרייפטלי (איור 1), כל מפלס קשור לאלה שמעלויים וגם לאלה שמתוחתי. בהיררכיה זו, המפלס העליון הוא סוגיה המרכזית: הסכוץ על הבעלות על הקרקע. אַפְּ-פִּי שעורש סוגיה זו טמון בחלקו בהקשר השפכתי של העימות הישראלי-ערבי - היא גם בעלת אופי אוניברסלי היה ונוודים במדיניות ובבותם מתודדים עם אותה הבעיה - הבעלות על קרקעם. סוגיה הנמצאת במפלס הבא היא תכנית ההתיישבות המשמשת לבדואים, עיצובה של מדיניות העיר הממלכתית ויישומה של מדיניות זו, תהליך שתחלתו באמצעות שנים הששים. המפלס הבא כולל את העניינים האלה: הקצת משאביים לבדואים, במסגרת ייצקת תכנים בתחילת ההתיישבות המוסד. אלה הם משאביים כלכליים בתחוםים כגון אגרו-פטורליום והזדמנויות תעסוקה ומשאבים חברתיים בתחום של מטען שירותים ציבוריים. המאבקים הפמיים בתוך חברות הבדואים על מושבים אלה מובילים אותנו למפלס הבא: חלוקת כוח חברתי-פוליטי בתוך החברה הבדואית.

חשוב לציין שהיררכיה זו היא קרואולוגית רק באופן חלקי, הויאל והיווצרותן של כמה סוגיות במפלסים הנמוכים קדמה להיווצרותן של סוגיות אחרות במפלסים העליונים. אַפְּ-פִּי שהסוגיות המרכזיות האלה כבר נידונו בצורה די מפורשת (Meir, 1997), ניתן להן כאן פרשנות נוספת בהקשר של העימות עם המדינה. למעשה, כל סוגיה כוללת סוגיות מספר סpecificות יותר הקשורות זו זו ואשר נובעות ממקורו: המתח המרכזי-צנטרייפטלי.

איור 1: ממדים עיקריים של המתח בין הבדוויים והממשלה

הבעלויות על הקרקע

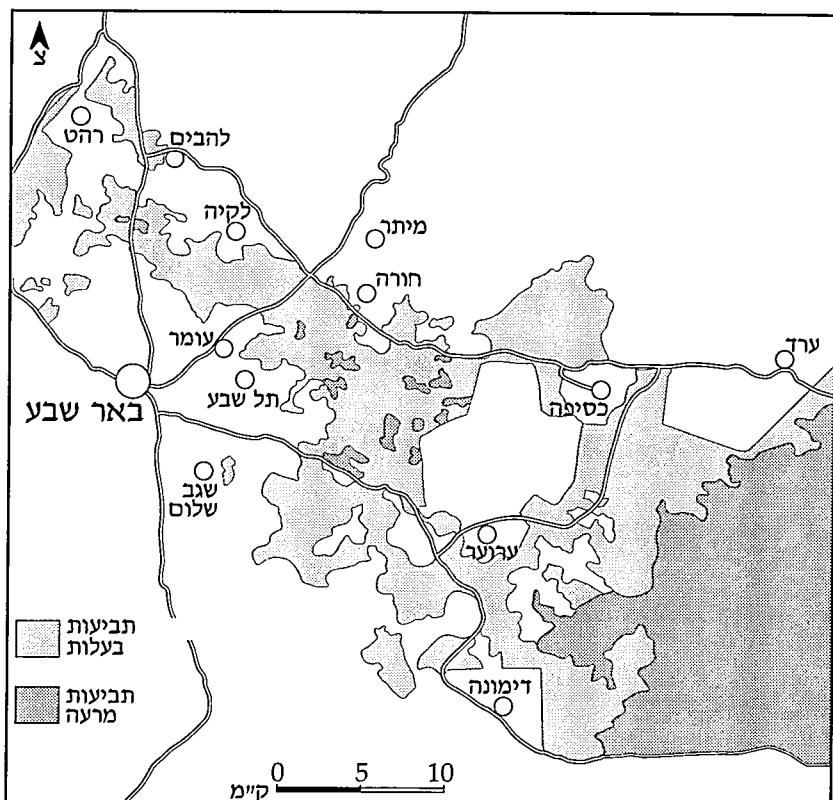
הבעלויות על הקרקע היפה לטוגיה מרכזית אצל בדווי הנגב עם קום המדינה, אך ניצניה היו קיימים כבר לפני 1948. תהליך ההפרטה של קרקעות שבטיות על ידי משפחות בודדות החל עוד בתקופת האימפריה העות'מאנית במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה. תהליך זה המשך בתקופת המנדט בארץ ישראל באמצעות יזומות פרטיות וממשלתיות לקביעות בעלות רשמית על קרקעות. בין הקטגוריות השונות של קרקע בחוק הקרקעות העות'מאני משנת 1858, הבעייתית ביותר הייתה "מוואט", כלומר אינה נמצאת באופן رسمي בעלות פרטית או ציבורית. קרקע בקטgorיה זו היפה לרכוש המדינה, והזכות לעבד את האדמה או לגדל צאן או בקר עליה הייתה מותנית בקבלת היתר מהשלטונות (Graham-Brown, 1980; Granot, 1952; Lewis, 1987).

על אף התקון לחוק מ-1921, שפליו עיבוד קרקעות מוואט אינו מעניק זכויות בעלות, אפשרו השלטונות הבריטיים לבודדים זכות בעלות, בתנאי שזו נרשות ממשרד לרישום קרקעות. אך הבודדים מצדם לא תמיד הצליחו לרשות את קרקעותיהם משתי סיבות: רישום זה סתר את המערכת הפנימית המסורתית שנוהגה בתחום הבודדים הנוודית לבני הוכחת בעלות וכן החשש מהטלת מסים. אי לכך רוב קרקעות הבודדים טווגו בתור מוואט, אך עובדו ללא הפרעה כלשהי מצדה של הממשלה (אל-עארף, 1937). אחרי קום המדינה נותרו שתי בעיות: האחת - השלטונות המנדטוריים הבריטיים לא הספיקו עד 1947 להשלים את יוזמותיהם, לרבות סקר הקרקעות בנגב, ואילו האחרת - לאחר קום המדינה אימצה ממשלה ישראלית את החוק העות'מאני.

ישובם מחדש של הבודדים לאחר 1949 באזורי הסיג שבצפון הנגב ה证实 לא מצרכים ביחסונים בלבד, אלא גם מטעמים של מניעת התישבות בדוית על קרקעות מוואט שהפכו לאדמות מדינה בפיקוחו של מינהל מקרקעי ישראל. היום מוחזק המינהל בכתשעים אחזו מאדמות הנגב וחמשים וחמשה אחזו מהקרקעות שאזורי הסיג. עיני הבודדים, אדמות אלה, במיעוד אדמות הסיג, שייכות להם לפי חוקי הבעלות הבודדים המסורתית (איור 2). קיימות שתי קטגוריות של תובעים בעלות על הקרקע בקרב הבודדים: בדוים שלא הועברו מאדמותיהם, כי האדמות נכללו

בתוך הסיג, ובאזורים שהועברו לסיג מאזורים אחרים בנגב. שתי הקבוצות גם יחד נתונות בסכוסכי בעלות על קרקעות עם המדינה (בן-זוויד, 1995 ; בן-זוויד, 1996). הקבוצה הראשונה, הטעובת בעלות בהתאם לכללי הבעלות הבזווית המסורתית, מורכבת בעיקר מבדוזים "אימיתיים". הקבוצה השנייה, המבוססת את תביעות הבעלות על כך שהקרקעות נמצאות בדיה מכוח החזקה מАЗ תחילת שנות החמישים, מורכבת הן מבדוזים "אימיתיים" והן מבדוזים "פלאחים". כפי שנראה להלן, הבעלות על הקרקע מוקד של מתחים ושל עימותים קשים ומרים עם הממשלה, במיוחד בעשרות השנים האחרונות.

איור 2 : אזורי תביעות בעלות ו מרעה של הבדוזים

מקור : מעוכד נתונים של ועדת ההגויי לקדמת הנגב, 1991.

התוישבות ועיר

תהליך קיבוע הבדוים הואז בשנות החמישים והשישים עם יישובם באזור הסיג. בתחילת שנות השישים, התוישבות ועיר ביחיד הפקו לטוגיה בפני עצמה ולהחצים של האוכלוסייה הבדוית להתרפרס על קרקעות נרחבות יותר בתוך הסיג הביאו לעימות של ממש עם מדיניות פיתוח הנגב של ממשלת ישראל. כדי להגן על אדמות המדינה מחדרה בדוית נספת, הוחל בפיתוח מדיניות של עיר מתוכנן. מדיניות זו חתירה להקמתן של עיירות, שיאכלסו את הבדוים אשר יועברו מהקרקעות השניות במחלוקת. ברם, תהליך הקיבוע החל למעשה כבר קודם לכך ואפוא לחלק ממאמור האופציונות התרבותיות הממוסדות שהחברה הבדוית בנתה עצמה. لكن המתהיט בין הבדוים לא התמקדו בשאלת הקיבוע עצמה, עמו היו הבדוים מוכנים להסיכון, כי אם בדרך הביצוע של מדיניות הממשלה. הבדוים ראו טוגיה זו כקשורה בעצם לשתי סוגיות עקרוניות יותר: הכרת הבעלות על הקרקעות בכפרירים הרבים הזרים בסיג והקצתה משאים כלכליים וחברתיים לטובתם. הטוגיה הראשונה כבר נידונה לעיל; השנייה תידון להלן.

אף-על-פי שההתוישבות הפקה לאופציה תרבותית ממושצת (כלומר שהיא מקובלת על רוב בני החברה הבדוית), היא היotta שנייה ממשותית ביותר בחני הבדוים, במיוחד לאור ההקשר האופוליטי שלה. הטוגיה הייתה נשאה לדיוונים נוקבים בעורירים האחוריים בקרב בני אקדמיה ופקידיים ממשלטיים, ברמה המקומית וברמה הבינלאומית, בספרות המקצועית ובאמצעי התקשורות. הדין הנוחאי איינו בא סקרור וויכוח מתמשך זה, אלא מבקש להבליט את המוקדים העיקריים של המתח בין הבדוים לבין המדינה הכרוך בתהליך ההתוישבות.

הבעיה המרכזית היא אופיים של היישובים הבדוים. ממשלה ישראל, בדיקותה במדיניותה המרכזייפטלית, ניסתה לצמצם עד למינימום האפשרי את שטח האוכלוס של הבדוים כדי להעניק את השליטה הפוליטית עליהם,cdc להקטין ככל האפשר את עלותן של התשתיות הפיזיות והחברתיות במקומות האיכלוס. בתחילת שנות השישים, הממשלה הייתה נcona להתייר הקמתם של שלושה יישובים בלבד לאוכלוסייה הבדוית. כל יישוב כזה, עירוני-למחצה באופיו, נועד לאכלס כמה עשרות אלפי בדווים. הבדוים מצדם לא רואו בכך יפה הקמתן של עיירות בעלות צפיפות גבוהה, גם לא את גודלם ומספרם של יישובים אלה. עמדה זו משתקפת בעובדה שאלו הימים רק חמישים אחוז מהאוכלוסייה הבדוית, רובם "פלחים" חסרי קרקע, מתגוררים בעיירות אלה.

תהליך ההתוישבות התעכב בגל התנגדות של הבדוים לעקרונות הראשונים של תכנון פנימי בעיירות, התנגדות שצמיחה מהטוגיה הבלתי פטורה של מספר העיירות וגודלה. בעיקר משיקולים טריטוריאליים וחברתיים-פוליטיים פנימיים היו הבדוים מודאגים במיוחד הן מהעירוב השבטי שיטול עליהם העיר הכספי והן מהשלכות הכלכלי של הכלכלה של העיירות או בתשתיות הפיזיות, שני ראשונות הם לא עסקו בשאלות הנגעות לבסיס הכלכלי של העיירות או בתשתיות הפיזיות, שני נושאים אלה הפקו למשמעותם בשני העורירים האחוריים. נושאים אלה הפקו לחשיבותם ככל שהתמעטו ההזדמנויות האגרו-פאטורליות המסורתיות בעיירות מלבדו חלופות מקומיות

משמעות, וככל שהדרישות לאלמנטים המודרניים של סגנון חיים איכוטי בתוך הערים מחייבת את ערכי התרבות הפסטורליים-נוודים המסורתניים.

בעיות הממשל המקומי בערים קשורה בכל הסוגיות שהוצעו לעיל, אף שהיא ממוקמת במפלס התחתון של היררכיה שתוארה לעיל. בעיה זו צאה כאשר תהליכי העיר-מחצית החל לציבור תאוצה ואוכלסית העירות החלה לצמוח. בשנות השמונים המוקדמות הייתה רחט לעיריה הבדוית הראושנה שהפכה ל蹶ה מקומית. עם זאת, ראש המועצה, חלק מחבריה והפקידים היו יהודים שמניהם משרד הפנים, לעומת מטה משרד הפנים, לעומת בידי המדינה. שיטה זו של ניהול מוניציפלי שהניחול המוניציפלי ישאר בידי משרד הפנים, לעומת בידי המדינה. שיטה זו של ניהול מוניציפלי מתקבלת אמנס גם ביישובים יהודים חדשים כאמור מכון את היישוב העיר לעריך בחירות היפות התקין עד לקבלת אישור ממשרד הפנים לכינונו של משלט מקומי ולערכות בחירות מקומיות. במקרה שנגע לבדוים, נראה מדיניות זו נוחה במיוחד בעיני הממשלה, כמנגנון שליטה אזרחית יעיל במקומות הממשל הצבאי שבוטל באמצע שנות השישים. אפילו כיום, אין הממשלה מחרת לוותר על שליטתה באוכלוסייה הבדוית ובעניינה של אוכלוסייה זו, ודפוס זה של ניהול מוניציפלי הפך אפוא לנורמה בערים הבדוית, במערכות האזרחות הבדוית וברשות המקומות האזרחיות.

על רקע הבעיות הקשורות במספרן ובגודלו של העירות הבדוית, בתכנון הפימי באופןין הכלכלי ובדרך ניהולו, התעוררה סוגיית היישובים הבלתי-monicרים. מושג זה נולד אצל הבדוית בשנים האחרונות, כדי לתאר את הקרים הרבים אשר קמו בצוותה סופנטניות באזורי הסיג מאז קום המדינה. המושג משמש גם אמצעי לבחון בין יישובים אלה לבין אלו אשר תוכנוו, היקמו והוכרו על ידי משרד הפנים. ברגע למושג "יישובים בלתי-monicרים", היבטי "יישובים סופנטניים" - שהוא שגור על לשונות של פקידים ממשלהים - עבר גלגולים אחדים בשנים האחרונות: במהלך שאפשר אולי להציגו כבלתי-מודע ובלתי-פורמלי, הוחלף הביטוי במליה "פוזורה" ולאחר מכן: ב"פריפריה". יתכן שמקור ההשראה לשינויים במשמעותם אלה היה ניסיונותיה של הממשלה להאיץ את קצב ההגירה של הבדוית מהיישובים הבלתי-monicרים לערים המוכרות. כך חותרים השלטונות להציג את היישובים הבלתי-monicרים בשוליים של החבורה הבדוית על ידי הכללות איכות החיים בערים השירותים המשופרים ותנאי המגורים הטובים בהן.

עם זאת, הבדוית שחאים עדין בפורה מודעים לביעות הרבות שתושבי הערים מתמודדים אתן (ר' גם בן-דוד, 1993), בהן: היעדר אפשרות תעסוקה מקומיות, יוקר גבוהה יותר בגין מסים עירוניים ובגלל צרכיהם חומריים רבים יותר, החופטם של מתחים בין-שבטים בתוך סביבה עירונית צפופה, והשלכותיהם של השינויים במעמדם וברוחותם של הקשיים, של הנשים ושל הילדים על החברה הבדוית - נושא שכבר נידון בהרחבה אצל Meir (1997). מודעות זו יש לה קשר לסייעם של הבדוית לפנות את הקרים שלהם טענים לבועלות עליהם עד שלא יימצא פתרון משכני רצון לסוגיות הבעלות. עיני הבדוית, מגרעות החיים בעיר גדורות מהיתרונות. לפיכך הם מודים להזוף את ניסיונות הממשלה להערים לעיריות על ידי ביטול הלגיטימציה של חיים בפורה. למעשה, האוכלוסייה הבדוית בפורה גדולה והולכת (בעקבות ריבוי טבעי), ולאחרונה היא משתווה להיקף האוכלוסייה הבדוית בנגב ערב ההגירה הנרחבת לערים בסוף שנות השבעים. אך למורות הגידול הניכר באוכלוסייה, יישובי הפריפריה עדין אינם יכולים להכרה מצד ממשלה ישראל.

הקצתת משאבים

סוגיות הקצתת המשאבים קשורה ישירות בסוגיות הקיבוע והעיר. מדובר בשני סוגים של משאבים: כלכליים, הכוללים במישורם של אגרו-פטוטרליום ואפשרויות התעסוקה, וחברתיים - במישור השירותים הציבוריים. על ידי עידוד כינוסם של הבדואים בעירות, שאפה הממשלה לא רק להקטין את עלותן של התשתיות הפיזיות, אלא גם להשתלט באופן מרבי על קרקעות בתוך הסיג, וליעד אותן לפינויים צבאיים ואזרחיים שלא היו קשורים כלל לאוכלוסייה הבדואית. כמו כן, נוסף על הסדרת חקלאות בעל, הטילה הממשלה הגבלות חמורות על היקף שטחי מרעה וכן בנוסאים כגון גידול עדשים והחיקת בעלי חיים מסוימים בשוררות, במיוחד עזים שחורות, שעד תחילת שנות השמונים נחשבו בטאות, כתענת פרבולוצקי (1991), כمزיקות לסביבה.

mdiיניות זו הביאה לצמצום ניכר בפעולות רعيית צאן ובחקלאות בעשורים האחרונים. בדוחים רבים המשמשים באדמות מדינה בפוזרה וכן אלה המתגוררים בעיריות ועסקים בפעולות כלכליות אלה במקומות אחרים, נדרשים כולם לפנות למנהיג מקרען ישראל ולמשרד החקלאות ולחדש מדי שנה את הרישיונות לשימוש בשדות מועה, לגידול בקר וצאן ולהכרת קרקע על לחקלאות בעל חריבה (Abu-Rabia, 1994). אך רישיונות אלה אינם מזכירים את הבדואים בפייצויים מהמדינה במקורה של אסון טבע. אשר לחקלאות בעל, מתן פייצויים חל רק על קרקעות הנמצאות ממערב לקו הרכבת שקבע משרד החקלאות, וכן זה נמצא לפוקעות הבדואים בגב. בDOI הסירת היוקה, ייחידה מיוחדת שהקים משרד החקלאות ב-1976 כדי לפקח על השימוש בקרקעות באזוריים פתוחים, הופקזה בין היתר הסמכות, לפקח על פעולות אגרו-פטוטרליות ועל פעילויות אחרות (כגון בנייה בלתי חוקית) של הבדואים בגב. פעלותה של הסירת היוקה נודעה לשמצה בקרב הבדואים, ומתחה עליה ביקורת חריפה הן באמצעות התקשורות והן בחוגים אחרים (Maddrell, 1990).

נוסף על אדמות המוותת, הפכו גם מקורות המים לרוכש המדינה על סמך חוקים מס' 1, שעוניים קידוחי מים וצרכית מים. וכן, הקצתת משאבי מים לבדואים תלואה לחולtein בנסיבות המדינה לפתוח תשתיות של צנרת. כמו כן, אספект מים לשימוש ביתי בעיריות אינה סוגיה בפני עצמה, ובדרך כלל התושבים שבעי רצון מהשירות שהם מקבלים שם (רי' למשל Dinero, 1995), אך גם המצב בכמה מיישובי הפוזרה, למורת העובה שאינם מוכרים. אך בעוד שהעיריות מוחברות לרשות מים מרכזית, רוב היישובים הבלתי-monicים משלגים את מימיהם מברזים הצמודים לצינורות המרכזים, והתושבים מובילים את המים לאטרים השונים בטרקטורים ובמכליות פרטיטים. עקב מספן הרוב של חלקיota הקרקע בעליות מערכת השקיה פרטיט השקיה מוכרת רשמית לצורכי הקצתת מים, אספект מים ליישובים בפוזרה עדין בעיתית ביותר. לעומת זאת, הירפה במיווןձ למאות הבדואים הנודדים-למחצה שמתגוררים ברמת הנגב. בדוחים אלה מסרבים בעקשנות לניטוש את האזור על אף ניסיונותיה הרבים של הממשלה לחסום את גישתם לבאות מים מקומיות שהם תובעים בעלות עליהם.

סוג אחר של משאב פיזי תשתייתי הוא חשמל, שאספクトו היא סוגיה בפני עצמה. בדומה לרשות אספектת המים, העיריות הבדואיות מוחברות גם לרשות החשמל. אספект החשמל היה בעיה ליישובים בלתי-monicים בפוזרה שאינם יכולים לקבל שירות זה. תושביהם נאלצים לשתמש

בגנרטורים בייטים יקרים, מסוכנים ובلت-אמנים, שלרוב מופעלים ומוחזקים על ידי כל בני המשפחה המורחתה. הגנרטורים מספקים תauraה בתים ומאפשרים שאיבת מים מבארות וمبرות מים הנמצאים בעלות המשפחה המורחתה בהתאם לחוק הבזויי המסורי. עד לאחרונה לא מיהרו השלטונות לחבר לרשות החשמל גם את אותן עיריות שזכו להכרה, שנכללו באחת המועצות האזוריות.

סוגיה חדשה יותר היא הידרין של מערכות ביוב מרכזיות בתוך העיירות אשר נבנו מלכתחילה לפי תכניות בעלות פרישה רחבה. פרישה רחבה מייקרת מאוד את הקמתה של מערכת ביוב מודרנית, ורק בזמן האחרון התיכילה הממשלה להקצות כספים לשרות המקומות הבדזויות לבניית מערכות מסוג זה. לפיכך בתים פרטייםעדין משתמשים בבורות ספינה. לאור הנורמה של משפחות גדולות הרווחת אצל הבזויים, ולאור המדיניות הרשミת של ריכוז האוכלוסייה הבזויית במספר קטן של עיריות, טכנולוגיה פרימיטיבית זו עלולה להיות בעיה מוגעה תברואתי וסבירתי חמור.

אשר לתהום התעסוקה, הממשלה לא גיבשה כל תוכנית תעסוקה ייחודית עבור הבזויים, תכנית שתפיצה אותם על אדמות מקורות פרנסת פטוריים וחקלאים. יתר על כן, בתקופת המשלחת הצבאי בשנות ה-50 וה-60 הוטלו על הבזויים הגבלות תנואה ותעסוקה, שעיכבו לא מעט את השתלבותם בכלכלת השוק שהמץ' לאזרה הסיני. עם ביטולן של הגבלות בשנות החמשים המאוחרות, נאלצו הבזויים לארח בכוחות עצם מקורות תעסוקה נגבי ובמקומות אחרים בארץ. בשלב מאוחר יותר, התפיסה שביסודו תכנון העיירות הבזויות התקיימה אליהן כל "ישובי חדר שינה" (קפון ואחרים, 1979) הנולים כל בסיס כלכלי. הפרדתה של התעסוקה מושבבה הביתה, במיוון בתנאים של בחירה מוגבלת, היא בעיה בעלת השכבות חברתיות ותרבותיות הרסניות למדי עbor הבזויים (Dinero, 1995). לאור אפליה מסווגים שונים - על פי טענותיהם של הבזויים (למשל, אל-חויזיל, 1994) - וכן לאור התפתחותם האטיית של מערכת התנוז, נتكلמים הבזויים בכמה בעיות קשות: נגישות מצומצמת לשוק העבודה, שיעור אבטלה גבוה ומקורות קיומיים מצומצמים. התסכול הנובע מ מצב זה חריף יותר בעירות, כי שם רמת הציפיות של התושבים גבוהה יותר מאשר בפורה.

כפי שכבר הוזג על ידי Meir (1990), מונע שירותים (במובן של הענקת משאבים חברתיים לבזויים) היא סוגיה בעיתיות מכמה בחינות - זמיינות מרחבית, נגישות פונקציונלית וה坦מה תרבותית. יש לציין שירותים אלה נועד להחליף את המוסדות החברתיים המסוריים, שתפקידם היה לאפשר חברות ורוחה במישור האישי בחברה הבזויית, ואשר הולכים עתה ונעלמים. לפי המדיניות המשלחתית המוצהרת, יושבים בלתי-מורים בפזרה זכאים לשירותים מוגבלים בלבד, מה שחריף את הבעיות החברתיות ביישובים אלה. בכלל מדיניות זו נוצרים פערים איקוטיים גדולים בשירותי חינוך, בריאות ורווחה בין תושבי היישובים הבלטי-מורים לבין תושבי העיירות הבזויות, לא כל שכן בהשוואה לאוכלוסייה היהודית. כדי, רמת השירותים בעיירות הבזויות נמוכה מזו שמקבלים היישובים היהודיים (Meir, 1997). לכן, ככל שהבזויים משתלבים במערכות כלכליות-חברתיות אזוריות וגדלה נגישותם למוסדות להשכלה גבוהה - הם מודעים יותר ויותר לעיר בין ציפיותיהם בוגע לרמת השירותים שהממשלה מעניקה לבן-

המציאות בפועל.

חלוקת כוח חברתי-פוליטי

ההיקף המוגבל של משאבים כלכליים וחברתיים שהמדינה מספקת לבזוזים יוצר תחרות ומאבקים חריפים על חלוקתם בתוך החברה הבדוית. מאבקים אלה הולכים ותופסים את מקומם של התחרות המסורתיות בחברה זו על משאבים אגרו-פסטורליים שלפי התפיסה הבדוית, מוענקים שווה בשווה ובחינם על ידי אלה. בעבר הייתה התחרות חד-ממדית והתנהלה בעיקר במישור הבין-שבטי. אך על רקע התמורות הרבות שתוארו בפרקם הקודמים, לובשת התחרות אופי רב-ממדי.

בדרך כלל, ברמת המקרו, קווי התחרויות העיקריים עדין חופפים את החלוקה השבטית המטאורית. עם זאת, מלחמות העצמאות צרעה נסיבותו שחייבו לדעת השלטונות פרישה מחדש של השבטים ושל שרוויי השבטים תחת פיקוחו של המשלחת הצבאי (מור, 1971; מרקס, 1974). תחילה זה חולל יריבויות ותחרות שבטיבו, אשר לעיתים גם חזו קווי קשיים דם. יתר על כן, לאור תהליכי האינדייזציה של הפרט זכויות למשאבים משפחתיים ושבטניים ולאור האינדייזציה החברתית של תחילה ההתקפות החברתי מן המשפחות המורחבות אל משפחות גרעיניות (Meir, 1997), נוצרו תחרויות ומאבקים גם בין משפחות בין-מנגיגים שבטים. נוסף לכך תחרות בין הדור הצעיר לבין הקשישים. וכך כן צמח עימות בין הבדויתים "האמיתיים" לבני הבדויתים "הפלאחים". מקורותיו ההיסטוריים של עימות זה הוא במערכות החברתיות הנחות של "הפלאחים" וחתרותם כיום להכרה חברתיות ואולי אף לעמדות שליטה בחברה הבדוית.

נראה, אפוא שברקע המאבקים בין הבדויתים על חלוקת העצמה החברתית-פוליטית. מאבקים אלה עצם הפכו למרכז של מתיחות בין הבדויתים לבני המדינה. בשנים הראשונות לאחר קום המדינה ניצלה הממשלה וריבויות פנימיות כדי להציג את שליטתה באוכלוסייה הבדוית וכדי להשיג שיתוף פעולה מצדדים, בעיקר באמצעות קואופרטציה. מעבר לטמכות הכליליות ולאחריות הכליליות אשר הונקו לשיחיות בתהומות כמו דיווח על ליזות ועל מקרי פטירה ורשות ועדות הינוך שבטיות, ניתנה לשיחיות השבטים שליטה - (לעתים על בסיס סלקטיבי למדי) על ברזי מים שהתקינה המדינה; על מנת רישיונות מרעה, לגידול צאן ובקר, לתעסוקה, לנסיונות, ולפעילות כלכליות שונות; וכן על מנת רישיונות לבניית בתים ומוסדות ציבוריים שונים (למשל בתים ספר ומרפאות). במקרים רבים, חילקו השיחיות את הרישיונות גם כאן באופן סלקטיבי לקרוبي משפחה או למגורבים אחרים. לעיתים קרובות סיירבו השיחיות להעניק רישיונות כאלה לבני משפחה ורוחקים או שחיבבו אותם בתשלומים ובכך יצאו לעצם מדור נוכח להכנסה נוספת.

aphaelia פנימית בחלוקת משאבים, תחילתה במשאבים אגרו-פסטורליים ולאחר כך במשאבים חברתיים, התפתחה גם בין השבטים וגם בתוכם. משך הזמן, מערכת זו של חלוקת משאבי מקרו ומקרו יצרה מתיחות פנימיות אשר כוונו גם כלפי המדינה וייצרו באופן הדורגי סוגיה כבדת משקל. בשלב מאוחר יותר, הctrappa סוגיה זו למתיחות בין הבדויתים לבני המדינה על הקצתם החיצונית של משאבים ועל חלוקתם בין כל בני החברה הבדוית, כפי שנראה להלן.

עוד סוגיה, הקשורה בזו שקדמה לה, היא הקואופרטציה, המتبוצעת אף היא על בסיס סלקטיבי באמצעות החלפות או מינויים הרשמי של שיחיים שבטים או של אישים אחרים בהיררכיה השבטית. מחלכים אלה נועד לשרת את האינטראסים של המדינה, במיוחד בשתי תקופות החשובות: בשנות החמישים כאשר היה צורך חוני בשמרות הביטחון בגב ובשלב מאוחר יותר כאשר היה נדרש לתרום את הבדואים לרעיון של מגורים במסגרת המסורתני, הפכה למוקד בענייניהם של הבדואים, אשר מנעה מהם שימוש במבנה הפוליטי הפנימי הקשורה ברשותות מוניציפליות של מתייחסות. בשנים האחרונות צמחה גרסה נוספת של קואופרטציה הקשורה בראויות מוניציפליות בדויות מקומיות ואזוריות, בניהול העצמי ובחירה רשמית בכינונו של רשות חדשת.

התפתחותה של המחאה הבדואית

הסוגיות אשר נידנו לעיל משקפות את ניסיונותיה של המדינה להטיל שליטהentralista על הבדואים. שליטה זו, הלובשת צורות מרחביות ותפקודיות גם יחד, משפיעה לרעה על יכולתן של קבוצות בדויות למשתמשים אינטראיסטיים בנושאי ההשתכחות באזורי מסויימים, אופיים של יישובים בדוים ואורה החיים ביישובים אלה. סוגיות אלה, שמקורן בעיקר במתוך הנטריופוגלי-נטריפטלי, החריפו בצורה ניכרת את המתייחסות שבין הממשלה למדינת ישראל. בתקופה המשל הצבאי (עדאמצע שנות השישים) הייתה המדינה מסוגלת לדכא את ביטוייה של מתייחסות זו. לבסוף, למעט עימותים עם מסתננים בדוים לאור הגבולות ועם מספר קטן של קבוצות מקומות אחרים בנגב, ולמעט בקשרו הטיוע שבטים מסויימים הפנו אל הקיבוצים שכנו בסביבתם לפני יישובם מחדש הסיג (Meir and Zivan, 1998) - מחות בדויות אזרחית. בשנים הללו היו בעלות אופי מינורי.

המחאה הבדואית האזרחית התחלתה לצמוחה החל ממחצית שנות השבעים, ואפשר להצביע על כמה אירועים ותהליכים אשר הניעו אותה, בראש ובראשונה, היישום המזרז של מדיניות הממשלה בתחום העיר. כתוצאה לכך, תוך שלושה עשורים נוצר גל שני של מערבולות מרחביות ותפקודיות בחברה הבדואית (לאחר הגל הראשון שהתרחש בעת יישובים מחדר באור הסיג בתחילת שנות ה-50). שנית, באמצע שנות ה-70 חלף יותר מעשור של חوض מהגבולות המשל הצבאי ועקב כך התרחבו מגעיהם של הבדואים בנגב עם האוכלוסיות היהודית והערבית בישראל. לתהlik זה קשורה התפתחותה, אמנם המוגבלת עדין, של זרות אזרחית בקרב הבדואים על חשבון זהות האתנית (Feaster, 1995). בנסיבות אלה, גילה וחולכת האסטרטגיות של הבדואים, במיוחד לאחר היוסדה של האגודה לצוכיות הבדואים בשנת 1974. מוגמה זו קיבלה חיזוק ניכר ב-1976, כאשר הקהילה הערבית-ישראלית ארוגה לראשונה את "יום האדמה" - מחאה קיבוצית בנושא הפקעת קרקעות ערביות על ידי המדינה. מחות בדווי הנגב באירוע זה היה אלימיות מיוחדת. מחות "יום האדמה", שהפכה לנקודת מפנה בביטוי ההתנגדות של העربים הפלسطינים בישראל בנושא שוניים (Yiftachel, 1997), הפכה מאז לארוע שנתי.

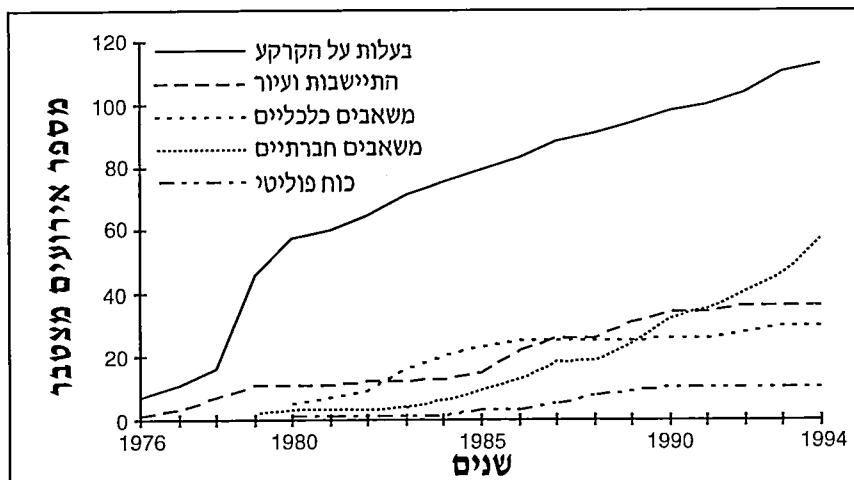
כדי להתקנות אחר התפתחותה וממדיה של המחאה הבדואית, נערכו שני סקרים גישוש. הסקר הראשון (בן-דרור ומair, 1995) עסק במחאות כפי שדוותם באמצעות התקשרות מאז 1976, ואילו

הסקר השני (סיף ומair, 1995) עסק בהקמתם של ארגונים וולנטריים בחברה הבדוית. ככל הנראה קיים קשר בין שני התהליכים האלה. למרות טיבם הגישושי של סקרים אלה ולמרות הביעות המודולוגיות הכרוכות בדיוחים בעיתונות - הממצאים מציגים תמונה ברורה למדי על התפתחות תחילה מהאה בקרבת החברה הבדוית.

קיימות צורות שונות של מהאה בדוית: מסיבות עיתונאיות, שתדלנות אצל פוליטיקאים יהודים וערבים, הגשת עתירות וערוירויות לבית הדין הגבוה לצדק, הפגנות, השבאות בתים ספר וכן שביתות שבס. אמנים מהאה הבדואית זכתה בסיווע חיצוני ממוקורות שונים, אך אין להמעיט בחלקו של סיוע מגורים פנימי והוא התהילך החינוכי שעבר על החברה הבדואית (Meir, 1997) למורות מגבליות. במשך הזמן למדוז הבדואים לגייס גם את תמיכת כל התקשורות. צורות מהאה הציבורית נסקרו בעיתונים מקומיים וארציים לפי הקטגוריות העיקריות של העימותים בין הבדואים לבין המדינה כפי שהוצגו לעיל.

איור 3 מציג את המספר הכללי של אירועי מהאה מאז 1976 בחלוקת לקטגוריות. מطبع הדברים, סוגיות הבעלות על הקרקע עומדות במקצת של כמעט ממחית מן האירועים, ואפשר לראות בה את כוחו המנייע לשאר הסוגיות. הסוגיה השניה בחשיבותה (כרבע מהאירועים) היא מהאה על היקף ואופן הקצאתם של משאבים תברתיים ציבוריים ועל חלוקתם הפנימית. הבאות בתוך הן סוגיות הקיבוע והעיר, הקצאת משאבים אגוז-פטורליים וחלוקת הפנימית, ולבסוף נושאיהם הקשורים בהענקתו של כוח חברתי-פוליטי מקומי.

איור 3: אירועי מהאה בדוית לפי סוגיות, 1994-1976

מקור: סקר עיתונים מקומיים וארציים

במהלך שני העשורים האחרונים, גדלה המאה הבדוית בקביעות בכל הסוגיות הנידונות. עם זאת, התפתחותה של המאה בנוסאים ספציפיים מעוניינים במילויים וחואן משקפת הליכי שינוי בחברה זו. הבעלות על הקרקע היא הטוגיה המרכזית בתהליכי המאה, וקצב גידולה של המאה בסוגיה זו מצוי בעיקרה מתרמת יחסית לסוגיות האחרות. מכך עולה, שלמרות ניסיונותיה של הממשלה, סוגיות הבעלות על הקרקע טרם נפתרה באופן משבעע רצון, ועצם קיומה עלול על כן לעכב את פתרון של שאר הסוגיות המורכבות את העימות בין הבדוים לבין המדינה. נקודה מעניינת במיוחד היא התפתחותה של המאה בנושא הבעלות על הקרקע בסוף שנות השבעים ובתחילת שנות השמונים. התפתחות זו היא פרי החלטת הממשלה, לאחר הסכם השלום עם מצרים, להקים שדה תעופה צבאי גדול בצפונו הנגב. האתר שנמצא מותאם ביותר הוא בקרבת תל-מלחתה, בשלושים קילומטרים מזרחית לבאר-שבע (אייר 2), והקמתו של בסיס חיל האוויר חייבה את פינוין של חמיש מאות משפחות בדווית (חמשת אלפי נפש לערך) משטח של שלוש מאות אלף דונם (Fenster, 1995; Marx, 1981). מהלך זה עורר סערת רוחות בחברה הבדוית ובכלי התקורת.

בשאר הסוגיות היו מחראותיהם של הבדוים בתהליכי גידול איטי, אך היקפן היחסי של מחראות אלה השתנה במשך הזמן. עד לשנות השמונים המוקדמות, מחראות לגבי סוגיות ההתיישבות והעיר היו דומיננטיות ושיקפו אי-שוויות רצון בקרב הבדוים מאופיים של היישובים המורכבים שהוקמו על ידי המדינה. המאה בנוסאים אלה נמשכה גם בשנים מאוחרות יותר, במיוחד לנוכח העובדה שהשלטונות מיישמים מדיניות הקובעת כי בתים הבנויים לצורה בלתי-חוקית באזורי הפזרה דינם הרישה. היקפן של מחראות בדבר הקצתתם של משאבי כלאלים, במיוחד מושבים קשורים בפועלות אגרו-חקלאיות, גדל באופן דרמטי והשתווה עם הזמן להיקפה של המאה בסוגיות ההתיישבות והעיר. יש לציין שהמחראות לגבי המשאים הכלכליים הקשורות לטבע הדברים לסוגיות אופי היישובים הבלתי-מורכבים בפזרה.

אך הנקודת המעניינת ביותר היא דווקא התגברותן הניכרת של המחראות על הקצתם של משאבי חקלאיים-ציבוריים ועל חלוקתם הפנימית. מסוף שנות השבעים עד אמצע שנות השמונים צמחו מחראות בסוגיה זו באופן חריגתי. עקב תהליכי העיר המואץ בשנים האחרונות, היקפן של מחראות אלה גדל בצורה ניכרת, אף יותר מן המחראות בשתי הסוגיות הקודמות, במיוחד מאז תחילת שנות התשעים. שינוי זה בהרכב היחסי של הסוגיות המעוררות מחראה רומי עלי תחילתם של שינוי בסולם העדיפויות בקרב האוכלוסייה הבדוית (Meir, 1997), לטובת המרכיבים האינדיו-אלאיסטיים-מודרניים יותר של סגנון חיים איכוטי הן בעיירות והן ביישובי הפריפריה. מרכיבים אישיים אלה תופסים את מקומם של מרכיבים שבטים הקשורים בכללה האגרו-פטורלית המסורתית הנוודית והנוודית-למחצה. לתופעה זו אפשר להסביר את המאה סביב חלקתו של כוח פוליטי, שגדלה והלכה בדומה מינוריות והדרותית מזאת תחילת שנות השמונים, והתמקדה במיוחד בניהול העצמי של מועצות בדוויות מקומיות ואזוריות ובחברת הממשלה במערכות חדשות.

צמיחתה של המאה הבדוית קשורה בהופעתם בשנות השבעים של ארגונים ולונטרים בתוך החברה הבדוית. תהליכי משקף את ניסיונותיהם של המיסדים ושל החברים הפעילים - בדרך כלל צעירים ומשכילים - למלא את הפער שבין המערכת המסורתית המתפוררת של טיפול ותמייה

פנימיים לבין המערכת החיצונית החדשה שהמדינה אמורה לספק. הקמתם של הארגונים הולונטריים הייתה גם תגובה לא-יכולתם של בדוזים רבים להתמודד - ברמה האישית ובכוחות עצם - עם הסוגיות השונות שנידונו לעיל. מנקודת הרואת של התפתחות עממית מלמטה, ארגונים אלה נועדו בראש ובראשונה לסייע לקהילה הבדוית לנוכח העדרן של פעולות פיתוח מצד הממשלה. במובן זהה, ארגונים אלה היו ביוני מחה נגד המדינה. הארגונים גם ביטאו מחה נגד המנהיגות השבטית המסורתית שלא השכילה לנחל את ענייניהם של הבדוזים בצורה נוספת מול המדינה לנוכח שניים קרייטיים תרבותיים, כלכליים, חברתיים, גאוגרפיים ועוד בחברה. לכן, הופעתם של ארגונים אלה מבטאות אפוא גם היא תמרות חברתיות ופוליטיות, במיוחד את תהליכי האינדיידואליזציה החברתית-כלכלית בחברה זו.

מידע ראשוני על הארגונים הולונטריים הבדוזים נאסר בלשכה לרישום עמותות של משרד הפנים ובפרויקט "שתיל" של הקון החדשיה לישראל. פרויקט "שתיל" מטרתו להדריך ארגונים וולונטריים חדשים בצדיהם הראשונים עד לשלב ההכרה הרשמית בהם, ההכרחית לשם גיש כספים. מידע זה אושע על ידי מידע שנאסף מראינותו עם פעילי הארגונים הבדוזים. הארגון הראשון היה האגודה לזכויות הבדוזים אשר הוקמה ב-1974. יסוד האגודה היה אכן יסוד בתהילן התפתחות הארגונים, וסלל את הדרך לאורגנים נוספים. עד סוף שנות השבעים הוקמו שלוש עמותות נוספות; בשנות השמונים הוקמו עוד ארבע, ושלוש עשרה נוספות הוקמו במשך שנות התשעים המוקדמות. מתוך הרายונות התבגר שחוץ מהעמותות הרשות קיימים גם מספר בלתי-ידוע של אורגנים בלתי-רשמיים, חלקם פעילים כקבוצות שתדלות וחלקים מתרוצים בפעילות ישירה. כמו מהאורגנים הבלתי-רשמיים פעילים בעיקר ביישובים הבלתי-מורים, הנטפסים בעיני ארגונים אלה נזקקים ביותר.

למרות ש מרבית הארגונים הבדוזים נעדו לפחות מטרות ארוכות-טווח, חלקם כבר אינם פעילים או אינם קיימים עוד. עובדה זו מצביעה על קשיים אובייקטיביים וסובייקטיביים, פנימיים וחיצוניים בתחום החבורה הבדוזית, שעד לפני זמן קצר הייתה עדין פטולית ונוזלית. למרות התפוררותה הגדלה של המערכת השבטית, עדין קיימות תחרות ויריבות בין-שבטיות שורשיהן באופן חלוקת המשאבים המוגבלים. אחד הקשיים העיקריים הוא העימות המתמיד בין אינטלקטים שבטים צרים לבין אינטלקטים קהילתיים רחבים יותר. על אף טענותיהם של הפעילים כי לאורוניהם אוריינטציה כלל-קהילתית, גלו הראיונות שאוריינטציה זו קיימת בפועל רק במקרים ספורים. בעצם, אורגנים רבים קמים על בסיס שבטי ומנסים לגייס כספים כדי לשפר את תנאי החיים בשבט או בפלג כלשהו שלו. קושי נוסף הוא התלות המכמעט מוחלת של אורגנים אלה במקרים מימון חיוניים, המשלימים את המימון מדים חברות הזעומיים. מספר קטן של אורגנים מקבל מימון חלקו ממוקורות ממשתפים, אך, על-פי-רוב, נאלצים הפעילים לגייס כספים ממוקורות חיוניים, ישראלים ובינלאומיים, ולעתים אפילו פרטיים או ציבוריים-למחצה.

בדרך כלל מוקדי הפעילות של הארגונים הולונטריים הן הטוגיות הנמצאות על סדר יומה הקולקטיבי של החבורה הבדוזית. מכיוון שארגונים אחדים פעילים בתחומים מסוים, קיימות חיפפות-מה בין פעולותיהם. התהומות שבו מתנהלת עיקר הפעילות הוא הזירה החברתית, ועובדת זו מבטאת את המסקנה שהוצאה לעיל, לפיה משאבים חברתיים הפלכו בשנים האחרונות למוקד המחהה של הבדוזים. בתחום זה, החינוך הפורמלי עומד בראש מעיניהם, ופעולות השתדלנות

ופועלות אחרות נעשות בנושאים כגון אלה: הקמתם והפעלתם של גני טרום-חוובה, הקמת בתים ספר חדשניים, יצירות מסגרות לחינוך מיוחד, עיריכת מבחני הישגיות, טיפול תלמידים בעלי יכולת, הכנת תלמידי תיכון לקרהת בחינות הבגרות, מתן מילגות לסטודנטים לתלמידי תיכון ולסטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה, מתן שיעורי העשרה במחשבים ובטכנולוגיה מתקדמת, הנחלת המורשת והפולקלור הבדוזים, הסמכת מורים, גיבושים של ועדות הוריס, כינון ספריות בבית ספר, אספוקת ציוד ותשתיות לבתי הספר וארגון הנסות מיישבים מבודדים בפזרה.

בין הפעולות החברתיות של ארגונים אלה, הפעולות המכונת במיוחד לשיפור רווחת הפרט. זו כוללת הקמת מעונות יום לילדים ולקשישים, מרכזים ספורט וקייטנות, מלחמה בסמים, שיקום אסירים, הדרכה בנושא הפעילות למען הקהילה, פעולות צדקה, ופעולות בעלת אופי זתי. קיימים ארגונים המתמקדים בהיסטוריה ובמורשת של הבדוזים וشمטרותיהם המוצחרות כוללות את העניינים הבאים: מחקר ותיעוד של אירועים היסטוריים ועכשוויים ושימורם של אתרים בדוזים ההיסטוריים. כמה ארגונים פועלם בלבד או בשיתוף פעולה עם ארגונים אחרים בקדוםו שירוטי בריאות על ידי הקמתן של מרפאות חדשות (במיוחד בפזרה), הפעלה של נידחת טיפולית וגיוון של צעירות לקורסי אחיזות ולמקצועות רפואי-רפואים.

בין הארגונים המעניינים ביותר שקבעו בשנים האחרונות החלטה שהעמידו להם למטרה לקדם את רווחת הנשים. ארגונים אלו קמו בעקבות פניה של קבוצת נשים בדוזיות משכילות לארגוני נשים יהודיות, שיסיעו בשכנו המנהיגות הגברית הבדוזית בחינויוֹתה של פעילות בקרב נשים בדוזיות. פעולותיהם של ארגונים אלה כוללות שיעורים ליבור התרבות בקרב נשים בדוזיות, סיוע לצעירות בדוזיות המעניינות למדוד במוסדות להשכלה גבוהה, קידום תעסוקת נשים (באמצעות התקשורת במיצאות יסוד, כגון תפירה ומיכירה בבית), הדרכה בתחוםים שונים (הורחות לגיל הרך, כלכלת בית, תזונה, בריאות ובעיות רפואיות הקשורות באנדומיה, בגיל ההתבגרות, בגירות מינית וכו'), פעילות חברתיות לצעירות, הקמה והפעלה של מועדוני נשים, טוילים ומחנות נופש. עקב התנגדותם החריפה של הגברים הבדוזים, פעולות אלה עדין לובשות אופי צנუוֹ ואקראי.

הארגוני הוולונטריים בחברה הבדוזית אינם מרבים לעסוק בפעולות כלכלית ישירה. בעבר (ואף כיום) היו כמה ניסיונות להפעיל פרויקטים תיירותיים אתניים (הכוללים פעולות אגרא-פסטורליות) והוא גם יוזמות אחזות של מתן הכשרה מקצועית לגברים (בגירות ומסגרות).

תחומי פעילות אחרים של ארגונים אלה קשורים לסוגיות כליליות יותר הנוגעות למערכת היחסים בין האוכלוסייה הבדוזית לבין המדינה: ההיבטים המשפטיים של זכויות קרקע, של זכויות רכוש (בעיקר במישור המגורים) וזכויות מים בפזרה; מתן הכרה רשמית ליישובים או לפחות אספוקת שירותים או בניית תשתיות פיזית בהם; טיפול בעיות מזדמנות הקשורות למתן אזרחות ישראלית לקבוצות הבדוזיות הספורות שבעיות האזרחות שלهن עדין לא נפתרו וזכויות אזרחיות בכלל.

למרות שהרשימה המוצגת לעיל מקיפה תחומיים קרייטיים רבים בחיי הבדוזים, אורכה של הרשימה וכן המספר הרב יחסית של הארגונים עלולים להטעות. לפי ממצאים הקיימים מהראינותום עם הפעילים ולפי מידע מהלשכה לרישום עמותות משרד הפנים, רבים מהארגוני ההתנדבותיים

בחברה הבודווית אינם פעילים ובמקרים לא מעטים רמת פעילותם צנואה ביותר. קומץ ארגונים - בהם האגודה לזכויות הבודדים ואחרים העוסקים בהצלחה ניכרת בגיוס כספים - מביאים תועלות שימושיות לחברת זו. באופן כללי, פעילותם של הארגונים הולונטריים והשפעתם עדין לוובשים אופי צנوع, מקומי וקראי.

אולי מוקדם מדי לצפות שארגוני אלה יהיו בעלי השפעה ניכרת, במיוחד לאור עובדה אחת מרכזית: הארגונים פועלים בתוך חברת המתמודדות עם המעבר מממסגרת קודם-מודרנית בלתי מפותחת המבוססת על זהות שבטית עיקרי, אל מסגרת מודרנית ומפותחת יותר המבוססת על זהות חדשה - זהות אזרחית או אינדיידואליסטית. עם זאת, חיובותם של הארגונים האלה בהווה נעוצה בעצם קיומם ולא דזוקא במידת הצלחותם או אי-הצלחותם. הם מהווים ביטוי ראשוני לעקרון העצמה העצמית (self-empowerment) בתחום הקשר של תהליך פיתוח (Friedmann, 1992). בשילוב עם פעולות המאה הציבורית, פעילותם של הארגונים הולונטריים מסוגלת להעניק לחברת הבודווית את הכוח לעצב עצמה את החברה, המרחיב והונף, על רקע המתה הצנוריפוגלי-צנטריפטלי.

2 ביטויי הцентрיפוגליות הבדוית

התפתחותה של מחאה וצמיחתם של ארגונים וולונטריים הן הצורות החברתיות והארגוניות של התגובה הבדוית הцентрיפוגלית לכוח הцентрיפוטלי של המדינה. אך תגובה זו לבשה צורות נספות. כמעט כל סוגיה המלווה במתיחות ביןם לבין המדינה, חוללה תגובה בדויתentralifugal באופן מרחביא או תפקודי. בעוד שכמה מתגובה אלה קשורות במחאה או נטמכות על ידי הארגונים הולונטריים, אין זיקה בין תגובהם לרבות אחרות לבין תופעות המוחאה וההתארגנות, ולעתים התגובה אף קדמו לתופעות אלה. כל הביטויים המרחביים והתקודמיים הцентрיפוגליים קשורים זה זהה, בהיותם חלק מאותה היררכיה של סוגיות המזוגות לעיל. ביטויים אלה מוצגים באופן תמציתי בלוח 1 (עמ' 32 להלן).

סוגיות הבעלות על הקרקע

בקשר של סוגיית הבעלות על הקרקע, דוקא פינויים של הבדוים מאזרם בסיס חיל האויר בתל-מלחתא הוכיח, באופן פרדוקסלי, את יכולתם להפעיל כוח מרכזי-פוגלי תפקודי. יש לציין שלפי חוק הקרקעות, אדמות מוגדרות כרכיש המדינה. הגדרה זו הצדיקה את פינויים של הבדוים המקוריים מהאתר - הנמצא עמוק בתוך הקרקע - אך הם התגנו לתוכית בתוקף. לדעת השלטונות, הסכום על קרקע אלה עלול היה להוביל דיונים ארוכים ובلت-פורים בבית המשפט, שהיו עלולים לעכב את ביצוע הפינוי ולהעמיק עוד יותר את הפער העמוק ממילא בין המדינה לבין הבדוים (Marx, 1981). לפיכך נקבעה גישה משפטית חדשה, שהביאה לחקיקתו של החוק להפקעת קרקעות ב-1980. חוק מיוחד זה ביטה לראשונה את הכרותה של הממשלה בוצרך לפצות את הבדוים על הקרקעות שהופקעו מידיהם. יתר על כן, השיטה החדשית בחלוקת באתר תל-מלחתא צומצם מושלש מאות אלפי לשישים וחמשה אלף דונם בלבד, בעיקר בגל מוחאות הבדוים.

משמעותו של החוק החדש אינה מתחזקת בהשלכות המדיניות עבורה הבדוים המקוריים. לטענתו של ابو-רביע (Abu-Rabia, 1994), יוזמי החוק הטענו להחילאוותו גם על קרקעות באזוריים אחרים בנגב השניים בחלוקת. העובדה שהמדינה החלה להכיר בבדוים בתורת טענים לאיכות בעלות על קרקעות, היא תופעה ממשמעותית שלעצמה. אך מעבר למשמעות הכלכלית, הכרת המדינה מתייחסת בעיקר לשתי קבוצות של טועני בעלות על קרקעות בתחום האוכלוסייה הבדוית, כפי שתואר לעיל. אין להסיק מההשפעות אלה שככל המחלקות על קרקעות בין הבדוים לבין המדינה

ЛОЧ 1: ВИТОВІМ ЦЕНТРИФОГЕЙСЬМ ШЛІ ХАБРІНІ БІДОВІТІ НЕГВ

סוגיה ומרבייה	ב' הבעיות על הקרקע	א. הבעיות בעקבות עירוני	ד' היישובים הלא-מוסריים	ג' הקצתה משאבים
		גישה תחיקתית חדשה בעקבות פני תל-מלחתא; חוק הסדר קורךוט-1981; צמצום השטח המופקע; פתרונות מתח להסדר מובל (תקופוי)		
		כמחצית מן הבדוים עדין שוכנים בפריפריה ומסרבים להשתכן מעירות (מורחבי) גידול במספר העיירות בהשוואה לתכנון המקורי משנות ה-60 (משלוש לשבע) ; עיירות קטנות יותר בהשוואה לתכנון המקורי (מורחבי ותקופוי)		
		הकצתה קרכעות לבעלות פרטיט (תקופוי) הפרדה שכונתית בין קבוצות חברותיות (מורחבי) הגדלת מספר מתקנים ציבוריים בעיירות (תקופוי) הענות לדרישות הבדיומיים למקומות המוקנים (מורחבי) סיווג מושלטי לפרויקטיטים כלכליים; ח משרה מקצועית (תקופוי ומורחבי)		
		בניה בלתי חוקית והיענות הממשלה להכרה ביישובים נוספים; (מורחבי) יעיון כפרי-חוויים (תקופוי)		
				1. משאבים כלכליים 2. מרעה וקרקע 3. אופי העיירות: תכנון פנימי בסיס כלכלי 4. היישובים הלא-מוסריים
				1. משאבים כלכליים 2. מרעה וקרקע מים 3. משאבים חברותיים: ארגון המערכת מיקום בתי"ס מספר בתי"ס גודל ואיכות פיזית רמת בתי"ס תכניות לימודים שירותי בריאות בפריפריה: רפואה מונעת רפואת משפחה 4. משאבי פוח פוליטיים מבנה שבטי ומינויים תיאום בין בדוים לממסד שלטון מקומי פיצול השלטון המקומי
		נטיעות וחריש "פוליטיים" ע"י הבדוים (תקופוי) חוות הדגמה לצאן בלהב (תקופוי) רישוי רעה מחוץ לנגב (מורחבי) נכונות המדינה לסייע בעליונות אגרו-פסטורליות (תקופוי) אותן ניצול הימים ע"י הבדוים (תקופוי) הकמת אוניות מים ביישובים הלא-מוסריים (תקופוי)		
		הकמת "רשות חינוך לבדוים" (תקופוי) הענות לדרישות להקמת בתי"ס שבטים (תקופוי) הימנעות מסגירות בתי"ס אעראים (מורחבי) תוספת CITATIONS ללמידה וסגל ושיתוף מנגנים (תקופוי) הרבהת בתי"ס יסודים לחטיבת בנים (תקופוי) הקשרות מורים להוראת ערכי תרבות ומסורת (מורחבי) תכנית לשיפור הישגי למידה (תקופוי)		
		תוספת יחידות ניידות ומרפאות אם ולד (מורחבי) תספנת מרפאות ציבוריות ותמייקה מושכלתית במרפאות פרטיות (מורחבי) פתרונות קורס סיוע רפואי לנשיים (תקופוי)		
		תחנת משטרה; שירותים זורא באמצעות "יזורום" שבטים (תקופוי ומורחבי)		
		גידול (יותר מפי 4) במספר שבטים ושיחחים רשמיים (תקופוי) מיוני ויש לענייני בדוים מצויין בדווי וביטול התפקיד (תקופוי) יצירת קשר ישיר בין הבדוים לממסד (חקלאי) הכרזות העיירות כרשויות מקומיות (תקופוי) בחירות מוניציפליות בראשויות המקומיות (תקופוי) ביזול המעצמות האזרחיות והפיקת העיירות לרשות מוניציפליות (תקופוי ומורחבי)		

(כ-6,000 תבניות על סך של כ-700,000 דונם) נפתחו או קרובות לכך. עם זאת, לפניו בדורי תל-מלחתא נודעת חשיבות מיוحدת החיים והפרשה כולה היפה לציון דרך בתהיליך האיטי של מציאות פתרון לעימותים בין בדווים לבין המדינה בנושא זכויות הבעלות על קרקע. וזאת זה אפשר לפחות בשתי דרכים: מתן בעלות פורמלית על הקרקע והכרה בזכותו של הבעלים לחיות על הקרקע הנידונה, או העברתם של התושבים מהאדמות ומתן פיזיים נאותים. הישג זה, דהיינו עצם ההתקדמות בכיוון של חיפוי ומציאת פתרונות, נובע בעיקר מהתנוגדות של הבדווים למגמתה הנטריפטלית של המדינה להחיל על כל האוכלוסייה הבדואית את חוק הקרקע, שפכו כל אדמות המועצות מוגדרות כרכיש המדינה.

סוגיות העיירות הבדואיות

קיים קשר הדוק בין סוגיות הבעלות על הקרקע לבין ביטויים מרכזיופוגליים הנוגעים לתוכניות התוישבות ועיר. כפי שנאמר לעיל, כמחצית האוכלוסייה הבדואית ממשיכה להתגורר בפורה, וזה ככלעצמה תופעה מרחיבת מרכזיופוגלית מובהקת. תופעה זו משקפת לא רק את המחלקות הבלתי-פתרונות עדין בוגנו בעלות על הקרקע, אלא גם את אי-шибיעות רצונות העומקה של הבדואים בעבר ובהווה מתוכניות העיר של המדינה מבחינה אופי העיירות, תכנון הפנימי, גודלן ומספרן הכללי. מאז ראשית הקמתם באמצע שנות השישים, כפי הרעיון של יישובים עירוניים-למחצה לתמיכה מועטת בלבד הבדואים, ככל שמכוחם כישלון שלבי ההקמה הראשונים של תל-שבע. התמיכה הבדואית המוגבלת בתוכניות העיר נובעת לא רק מעמדותם בדבר סוגיות הקרקע, אלא גם מהיעדר בסיס כלכלי בעיריות על רקע התמעטותן של אפשרויות אגרו-פסטורליות, ובעיקר בגלל תכנון חברותי-מרחבי פנימי בלתי-מתאים. רעיון העיר זכה בתמיכה גדולה (אמנם הדרגתית) בחוגים בדואים מסוימים ורק כאשר החלצים שהפעלו הבדואים הוליכו לבעלות פרטיאת אפשרות על אדמות בתחום העירות ולתכננו חברותי-מרחבי פנימי מתאים יותר על-ידי הממשלה. תמיכה זו הושגה בעיקר באמצעות חלוקת העיירות לשכונות שבטיות פרזות.

אך אףלו לאחר יישובם מחדש של הבדואים בעיירות, ניסיונותיה של המדינה ליתר מרכזיופטליות על ידי הגברת ריכוזיות מתן שירותים עד לרמה המערבית, נתקלו בהותנדות ניכרת מצד הבדואים. ראיונות עם פקידים ברשות המקומות (קיידר ר' ומאיר, 1995) העלו כי במקרים רבים נאלצו השלטונות להיכנע לתחומייהם של הבדואים בדבר מיקום הספציפי של מתקני שירותים ומתקני תשתיות אחרים, ובדבר מסוים של מתקנים אלה. בין המתקנים נכללים בתים ספר, מרפאות, מסגדים, מרכזים ספורט, מועדונים ציבוריים, פארקים תעשייתיים, כבישים ועוד. התביעות נבעו מעימותים בין-שבטים ופנימיים-שבתיים הקשורים בעלות על הקרקע, מיריבויות ישנות או מתחרות על משאבי ציבוריים. על מנת להיענות לדרישות של קבוצות מסוימות, מוקמו המתקנים בשכונות מסוימות בלבד (תוך העדרן על פני שכונות אחרות) או בשטחים ציבוריים ניטרליים, ולעתים מספר המתקנים הוכפל או אף שולש בהשוואה לתכנון המקורי.

מבחןת בסיסן הכלכלי של הערים, מושדי ממשלה שונים החלו לאחרונה להכיר בחינויות הטיפול בעיות האבטלה החומרות בהן. כך למשל ב-1995 סיפק משרד החקלאות סיוע כספי להקות פארק חקלאות ברהט המיעוד לנידול פרחים לצוא. באותה שנה הוקם גם פארק תעשייתי בעיר זו במימון חלקי של משרד התעשייה והמסחר. המשרד גם יזם פרויקט של הדרכה ותמייה ליזמות כלכלית של עסקים קטנים. יוזמות אלה עדין לא פורחות את עיית האבטלה, הויל ווון מטרות לספק רק מסחר מוגבל ביותר של מקומות עבודה. עם זאת, ממשענותו הцентрיפוגלית היא בכך שבעבר, שלא כיום, לא סיפקה הממשלה כלל סיוע מסווג זה לפחותות של יזמות כלכלית ביישובים בזווים. הסיבה לעמדותה הקודמת של הממשלה היצפיה למשוך בדוחים בצוותהentral planning למועדיו תעסוקה הנוחים לה במקומות אחרים נגבי.

יזמות אלה גם מביאות שניוי הדרוגי בגישת המדינה כלפי עיריות הבדוים מבחינת התכנו החברתי-כלכלי. הלוח הבדוי הцентрיפוגלי המתמיד השפיע גם על מספרן של הערים שהקימה הממשלה. יש לזכור שעל-פי המדיניות התחלה בשנות השישים המוקדמות, תוכנו רק שלוש עיירות גדולות שהו אמורים לקלוט את כל האוכלוסייה הבדואית. הסוגיות השונות בתהליכי העיבוד על הקרקע ובתהליכי החברות, אילצו את הממשלה להגמיש את מדיניותה ולהוסיף עוד עיריות לתכניות העיר. בסופו של דבר הוקמו שבע עיריות בעלות אוכלוסיות קטנות יחסית לעומת עיירות המוקדי. שניוי במדיניות אפשר לייחס חלקית לשינוי היוזה הגבואה מאוד בקרב החברים הבדואיות, שהוא שלעצצמו על השפה נטרייפוגלית ניכרת. אך ההסבר העיקרי לשינוי נועז לדעת כתוב המאמר באופי האתני-שבטי של הנטייה הבדואית הцентрיפוגלית. המשא ומתן עם הבדואים על פניו אוזר לתל-מלחאה (Fenster, 1995) מגדים גם הוא את אופי המגמה הבדואית הцентрיפוגלית. אף שלפני פרשת תל-מלחאה התכנית הכלכלנית גרסה הקמן של שבע עיריות, לא מיהרה המדינה ליישם תכנית זו. בשלבים התחלהיים של המשא ומתן דובר בبنית עיריה חדשה אחת בלבד - כסיפה, שהייתה מיועדת לקלוט קבוצות מסוימות של התושבים המועברים, בעוד שאר האוכלוסייה הייתה אמורה להשתכן בעיריה קיימת - תל-שבע. אך קבוצה מסוימת של בדוים הצלחה להפעיל לחץ, שהוביל להחלטה רשמית על הקמתה המוקדמת מהמתוכנן של אחת מהעיירות האחרות שנכללו בתכנית המקורית - ערער. תוצאה המשא ומתן - שניוי במדיניות משלנית עקב לחאה של קבוצה קטנה - עוזדה קבוצות אחרות; בשנות השמונים הן הפעילו לחצים אשר הביאו לידי הנשאה נוספת במדיניות הממשלה. התוצאה הסופית הייתה הקמתן של שבע עיירות עד תחילת שנות התשעים. בכך נסогה המדינה מיעודה המקורי - הקצתה מינימלית של תשויות ושל שירותים חברתיים כאמצעי להשגת יעילות כלכלית מרובה.

וזה ועוד, הדינמיקה של המשא ומתן עם בדווי תל-מלחאה גם שילבה אותם בתכנו פינויים ויישובים מחדש. תהליך התכנו אף כלל אלמנטים אתנייםentral planning. כפי שיענה פנסטר (Fenster, 1995), בתבילה התיעיבו הבדואים מחזיות מאוחדות בראשותן של קבוצות ממוצאת בדווי אמרית שסירבו להיכנס למשא ומתן מכל סוג שהוא. אך נציגי הממשלה, בהיותם מודעים היטב לאתגרה האתנית של החברה הבדואית לבדוים "אמיתיים" ולבדוים "פלאחים", ניסו לאתר בין "הפלאחים" קבוצה כלשהי המוכנה להיכנס למשא ומתן. בתוך זמן קצר ביותר הצלחה קבוצה של בדוים "פלאחים" מהאזור לתרום את מעמדה החברתי הנמוך למונוף. חברי הקבוצה ניצלו את ההזדמנויות הכפולות - מחד גסא לנחל משא ומתן תקין כלפי המדינה ולפניה מאידך גיסא לשפר את

מעמדם בתחום החברה הבזווית בכלל. קבועה זו גם השתמשה בלוח הזמנים הדוחק של הפרויקט על מנת לא לאי את הממשלה להקים את העיירה הנוספת.

סוגיות העיירות הבזווית מבטאת היבט אחד של הצנטריפוגליות הבדוית, שבא לידי ביטוי מואז תחילת היוצרת של תכנית העיר. במובן הרחב יותר של דפוסי התמיישבות, הסוגיה המתעוררת עתה של יישובים בלתי-מוסרים מעלה היבט צנטריפוגלי נוסף. כפי שראינו לעיל, בצפון הנגב קיימים עשרות יישובים בזווים כאלה, נטולי תשתיות או מערך שירותים, על בסיס של פלגי-שבטים או חמולות. בניסיון למשם את טענותם לבועלות על קרקע, תושבים רבים ביישובים אלה מקימים בתים בצורה בלתי-חוקית. במשך השנים הוצאו צווי הריסה רבים מטעם בית המשפט. הבנייה הבלתי-חוקית כבר הגיעו לממדים כה נוראים, שלאחרונה הוציאו בית משפט צוועים לפינויו של כמה קבוצות בזווות מושבנן. מכחאה חזו מפקחת מהקבוצות הללו לשטחים שהם פנו עוד בשנות החמשים והשישים.

סוגיות היישובים הבלתי-מוסרים

לאחרונה מתרבות הדרישות להענקת מעמד חוקי ליישובים הבלתי-מוסרים. כדי לממן את העימום עם הבזווים, החלה המדינה להיעתר לדרישות אלה. עם יישום מדיניות זו, הונגה יתר סלקטיביות בהוצאות צווי משפט להריסט בתים, הונקה הכרה רשמית בדיעבד לאחד היישובים וניכרת נוכנות להכרה ביישובים נוספים. עוד תוצאה של תהליך זה היא נוכנותה של המדינה לשקל מחדש את מעמדם של היישובים הבזווים בפזרה הרחוקה. במיחוד עלה על סדר יומם של משרדיה ממשלה שונים הרעיוں של כפרי וועים בהר הנגב - שטחים שנייתן גודל בהם צאן שאינם מיועדים לצרכים אחרים (אלגור, 1994; קרטל, 1988).

סוגיות בהקצתה של משאבי רעה ומים

הकצתה משאים היא זירה נוספת של ביטויי צנטריפוגליות בזווית. אשר למשאבים הכלכליים, מנשה המדינה זה זמן רב לצמצם את המשק האגרו-פטטורלי של הבזווים. עם זאת, גידול צאן, אמצעי המאפשר לבזווים התגברות על בעיות של אי-יזאות כלכלית בתקופת המעבר התרבותית, שרדף כל הניסיונות האלה מצד המדינה. מקור מהיה זה ממשק להתקיים לא רק בפזרה, אלא - כפי שמכחיה זאת בן-דוד (1988) - גם בעיירות. ביטוי להכרה בקיומו העיקש של ענף זה ובפועל שאגרו-פטטורליים עודנו מקור הפרישה העיקרי למספר רב של בזווים בפזרה, חוץ יוזמות שנקט משרד החקלאות כדי לתעד פעילות חקלאית זו לאפיקים ייעילים יותר. רישיונות מרעה שנתים מסווגים בצורה סלקטיבית באזוריים לחיט יוטר, כגון בהרי יהודה, והם מושתים גם את האינטנסיס של גופים ממשלתיים וציבוריים שונים בתחום ניהול היוזמת. יומה אחרת הייתה הקמתה בשנות השמונים של חוות הדגמה באזור קיבוץ להב, העוסקת בגידול בקר וצאן (פרבולוצקי ולנדאו, 1989) והמייעצת לשפר את משק הבקר והצאן של הבזווים. רعيון הקמתם של כפרי וועים, הנמצא בעת על סדר היום במשרד הבינוי והשיכון, עשוי להוביל לבזווים ולמדינה

כائد במציאות שימוש לשטחים בלתי מוצלים. גם מדיניות קו הביצורת, שלפיה חקלאות הפלחה החורבה של הבדוים אינה מזכה אותן ב妣ויים על נקי ביצורת, נבחנת מחדש משרד החקלאות.

בעוד שיזומות אלה מביאות במידה רבה של רצון טוב - עם אוריינטציה מרכזיוגלית - מצד הממשלה, קיימים אלמנטים מרכזיוגליים מובהקים של עימותם עם המדינה בנוגע להקצתם של משאבים אגרו-פסטורליים. במשך השנים נרשמו מקרים רבים של שימוש בלתי-חוקי במשאבים אלה על ידי הבדוים, תכופות בהקשר לסקסוכי בעלות על הקרקע. בדוויים רבים, במיוחד באזורי השנויים בחלוקת ועסקים בנטיות "פוליטיות" של זיתים ועצים פרי אחרים וגם בעילות של חריש וזרעה, כדי לשמר על זכויות הבעלות שלהם וכך לבטא את מתחם נגד המדינה (Kressel et al., 1991). מעניין במיוחד הוא נושא הקצתם מים בפוזורה. אצל הדר ואחרים (1995) יש תיאור מפורט של מערכת אספקת מים לתושבי הפוזורה מטעם המדינה ושל האלטורים השוניים שהבדוים פיתחו במערכות זו כדי לעקוף או למונן אותה אל היישובים הבלתי מוכרים. בעת עקפת המערכת הממשלתית של אספקת מים, מצלחים הבדוים גם להגדיל את כמות המים לשימושם וגם להפוך מים ממשלתיים למקור הכנסה נוסף על ידי מכירות לשכניםם בפוזורה בלתי-חוקית או במחרירים מופקעים. באמצעות ההגדלה הבלתי-חוקית בנסיבות המים לטבות המשק האגרו-פסטורלי, מצלחים אףו הבדוים להפוך את נטייתם המרכזיוגלית בפוזורה לבורת-קיימה.

ב-1995, בתגובה למציאות צריכת מים זו, התחיל משרד החקלאות לשנות את מדיניות אספקת המים ליישובים הבלטי-מוסרים ולאפשר לבדוים בפוזורה להשתלב באופן חלקי בראשות המים הארץ. על סדר היום של המשרד נמצאת מזה וכן מה התארגנותם של יושבים אלה כארגוני מים מקומיות, בדומה ליישובים כפריים אחרים בישראל. אגודות אלה יוכלו מים מקומיים וכן מי השקייה ממערך האספקה הארצי, יחולקו אוטם לקלוחות ויתחזקו את התשתיות המקומיות. אס נביא בחשבון שאספקת מים ליישובים בדוויים בלתי-מוסרים בפוזורה הייתה עד לאחרונה סוגית מרכזית רוויות מתחים, יוזמה זו מהווה גם היא ביטוי חשוב של הכוח המרכזיוגלי הבדוי.

סוגיות ההקצתה של משאבים חברתיים

נטיעתם העיקשת של הבדוים לשורר בפוזורה באה לידי ביטוי גם בהשפעותיהם המרכזיוגליות על הקצתם של משאבים חברתיים. הממשלה נאלצה להענות לדרישות בדוויות שונות בדבר שירותים באספקת שירותים ציבוריים ובדבר הגשת המדינה הרשמית, שלפיה יש לפתח שירותים אלה אך ורק במרחב העירוני. כבר בשנות השבעים, כאשר רוח הבדוים עדין חי בכפרירים שבטיים, התעמתה נטיתה של הממשלה להסתפק בשיפור אחזוקתם של בתים ספר זמינים עם תביעות הנחricht של הבדוים להקים בתים ספר חדשים. עקב לכך, הצליחו שבטים רכיבים לזכות בבתים ספר נפרדים בשטחים נגזרם למדייניות המוצהרת של מושדי הממשלה השוניים שלאלה אפשרות זאת.

עם צמיחתן של העיירות הבדויות ועם הקמתן של מחלקות חינוך מוניציפליות בהן בשלב מאוחר יותר, נותרו היישובים הבלטי-מוסרים בפוזורה ללא מסגרת ארגונית המוסוגת לספק שירותים חינוך

נאוטים. לנוכח מצב זה הקים משרד החינוך ב-1981 רשות נפרדת לחינוך הבזוי, שיעודה העיקרי הוא מתן שירות חינוך בפזרה. גם בהתקפות זו ניתן לראות ביתוי צנטריפוגלי. עם היוסדה, נטלת הרשות את האחריות לפיקוח על כל שמותה עשר בתי הספר באזורי אלה - כולם בתי ספר יסודים שקיום הוכר על בסיס זמני בלבד. מאז החלת ההגירה לעיריות, ירד מספר בתי הספר לעשרה, אולם עם ירידת שיעורי ההגירה בשנים האחרונות, מספר בתי הספר בפזרה נשאר יציב. נאמנה למדיניותה, נמנעת הממשלה מהקמתם של בתי ספר חדשים. אך לאור הריבוי הטבעי, נאלצת הממשלה מאז שנות השמונים המוקדמות להחליף את צריפי העץ הזמניים מבנים טרומיים מודולריים, להוציא חזרי לימוד ולהרחיב בצורה ניכרת את צוותי ההוראה. דרישותיהם של הבזויים לבתי ספר שבטים אף הביאו בעבר להקמתה יותר צנטריפוגלית של משבבי חינוך. מלץ (1995) מביא דוגמה טיפוסית של שייח' שהගורר באחד היישובים הבלתי-מורכבים על כך שתפתח כיתה מיוזמת לבנות אלה בבית הספר היסודי השבוי במקום גם אם בכך עלולה להיגע רמת ההוראה. משרד החינוך, שנקט עד אז מדיניות של הקמת בתי ספר תיכוניים בעיריות בלבד, נכנע לדרישת השיח' והורה לפתח כיתות עליזות בבית הספר השבוי למורות מעמדו הזמני של בית הספר.

בעוד שדוגמאות אלה מצביעות על צנטריפוגליות מרחבית בתחום של מתן שירות חינוך, במיוחד לפירפירה, נתיה צנטריפוגלית זו מתרבתת באופן תפוקידי גם בתחום קהילת הבזוי בכללותה. בשנים האחרונות גוברת במשרד החינוך המודעות לכך שיש להקשר מורים מומצא בזוי להנחלת התרבות והמורשת המסורתית של הבזויים לדור העזיר (מלץ, 1995). כמו בית ספר כבר שלבו את הוראת המסורת הבזوية בתכנין הלימודים. ובתחום אחר - ב-1994 יום משרד החינוך תכנית לעידוד הישגים במגזרים מקובחים מבחינה חברתית-כלכלית בחברה הישראלית (משרד החינוך, 1994). תכנית זו, הנקרת "פרויקט שלושת היישובים", אינה ראשונה מסוגה בתולדות המשרד, אך היא הריאונה לכל עיריה בזויות, תל-שבע, בפרויקט כל-ארצי. גם אם מוקדם מדי להעריך את מידת הצלחתו והשלכותיו ארכוכות-הטווות של הפרויקט, עצם הקצתה כספים באמצעות המועצה המקומית לשיפור רמת ההוראה והניהול בבתי ספר בזויים משקפת תגובה צנטריפוגלית תפוקודית של המדינה במישור של הקצתה משבבים חברתיים.

אשר לשירותי בריאות - ביטויים של המגמה הבזوية הצנטריפוגלית נדונו אצל מאיר (Meir, 1997), והם מתמקדים בעיקר בהרחבת שירותי ליישובים בפזרה הזרזות, גם כאן, להישריזות העיקשת. מבחינה מרחבית חלו שתי התפתחויות משמעותיות נוספת: בעוד משרד הבריאות מפעיל עתה שתי ניידות חדשות לטיפול מונע, אחד הארגונים הולונוטריים הבזויים מקבל מימון חלקי ממשרד הבריאות להפעלתן של שתי ניידות נוספות על בסיס פרטני. לאור הריבוי הטבעי הניכר ושיעורי התמותה הגבוהים של תינוקות בפזרה, משרד הבריאות אישר לאחזרנה מימון מיוחד לשירות "טיפול חלב" שם. גם קופות החולים השונות, אמנם במסגרת התחרות ביןיהן, הקימו מרפאות חדשות ביישובים בלתי-מורכבים בפזרה, וcutut נקלת האפשרות למן הקמתן של מרפאות נוספות. יש לציין שנים רבות סירב המשרד להעניק תמיכה רשמית מכל סוג שהוא ליישובים אלה. נוסף למרפאות החדשות, קיימות ארבע מרפאות פרטיות שהוקמו לאחרונה ואשר מנהלות על ידי אותו ארגון ולונוטרי ובמימון חלקו המדינה. מבחינה תפוקודית, קורט

הסיעניות הרפואיות שנפתחה לאחרונה לנשים בדזוזיות (Meir, 1997) מיועד בעיקר לפטור בעיתת המהסור בכוח אדם רפואי באזרורים אלה.

אפילו בתחוםים שבהם פחות קritisטים מבחינה חברתית, מוגנות תופעות ברורות שלentralipogliot בדזוזיות. עד סוף שנות השמונים, לא נהנו הבדיקות משטרת יישרים והוא חביבים לפנות לתחרות משטרת בבאר-שבע, בעודו בדימוניה. אף-על-פי שבמישורים רבים עודם מעדים פתרונות מסותרים לעימותים פנימיים, יש תחומים שבהם דורותים הבדיקות התערבות משורטת. לפיכך הוקמה ב-1992 תחנת משטרת בצתות שוקת המרכז, הממוקם לבב-לבו של מה שהיה פעם אזור הסיג' החזוי. אשר לשירות פרוזאי יותר - הבדיקות בפזרה ואפילו בכמה מהעירות החדשות לא קיבלו בעבר דברי דואר לשירות לבתיhem ונאלו לפנות לשם כך ליעירות גדולות, במיוחד באר-שבע. ב-1995 פתחה רשות הדואר שירות העברת דברי דואר למרכזי חלוקה, הממוקמים ליד עיירות בדזוזיות וליד יישובים בלתי-מוסרים גדולים. דורותים שבטיים מעבירים את דברי הדואר ממרכזי אלה לשאר היישובים הבלתי מוכרים.

סוגיות החלוקה של משאבי כוח פוליטיים

התהום האחרון שבו מתבטאת centralipogliot בדזוזיות הקשור להלוקותם של משאבי כוח פוליטיים. גם כאן לובשת התופעה כמה וכמה צורות. ראשית, רצונה המתמשך של המדינה לשולט על האוכלוסייה הבודדית באמצעות קואופטציה של שייח'ים ושל שבטים מניב ווצאות הפוכות למגורי. עד 1972 הייתה הכרה רשמית רק לאחד עשר שבטים ושייח'ים. עקב סיבות פנימיות וחיצונית, החלו קבוצות של בדזוזים "אמיתיים" ושל בדזוזים "פלאחים" בערים ובפזרה לתבוע הכרה רשמית בתור שבטים עצמאים, על אף ההידרדרות במונחים השבטי ובמעמדם של השיח'ים. במקרים מסוימים, כמו למשל בפרשת תל-מלחטה (Fenster, 1995), ניצלו קבוצות אלה נסיבות מיוחדות, ובקרים אחרים, הן השתמשו בקשריהן הטוביים עם פקידים ממשלתיים, או השכילה להפיק תועלות מהאוירה הפוליטית-אלקטורלית הכלכלית בישראל. התוצאה הייתה גידול של פי-ארבעה במספר השבטים והשייח'ים הרשמיים ועוד, שמספרם ב-1995 הגיע ל- ארבעים ושמונה (יש עוד מועדים הנמצאים בשלב של בדיקה לצורך הכרה רשמית). למרות שאין לכך חשיבות מרובה במונחים של הטבות חיצונית, למינוי שייח'ים ולהכרה רשמית בשבטים נודעת ממשמעות בכך שהם מועררים מידה של כבוד מצד החברה הבודדית אל קבוצות שקדם לא זכו למעמד זהה ומשמעות של עצמה פוליטית פנימית.

קיים קשר חזק בין תהליך זה של מינוי שייח'ים לבין פרשת המשורה הרשמית של יו"ץ ראש הממשלה לענייני בדזוזים. משרה רבת עצמה זו המשיכה להתקיים לאחר ביטולו של הממשלה הצבאי, אך לתפקידו מונו תמיד פקידים יהודים. ב-1987 מונה לראשונה בדזוזי למשורה זו. למרות האלמנט centralipogliot הגלום בה, עורר המינוי תשיסה רבה בקרב הקהילה הבודדית גם בגל סיבות הקשורות בمناقבים פנימיים כללים על עמדות כוח וגם בגלל מוצאו הפלachi של המועמד. בעוד שעם הייעצים הקודמים (היהודים) שיתפו הבודזים פעלה, טרבו השייח'ים והמנהיגים המקומיים האחרים לשטף פעללה עם יו"ץ זה ותבעו מוגעים ישרים עם הממשלה. לנוכח התפתחות זו בוטל התפקיד בגרסתו זו ב-1991.

תהליכייםentralipogliim אלה של העצמה עצמית בקהילה הבדוית מתבטאים גם בתחום המוניציפליות של היישובים הבודדים. בעניין זה קיימים למעשה שני תהליכי משנה והן: הראשון נוגע הן להעברתו של כוח מוניציפלי מהמדינה לבודדים, להרחבת אפשרות המוניציפלי העצמי. רק לאחר שנים עשרים שנה - תקופה שהחילה עם הפעלה של תוכנית העיר וشملה עתיות מספר של הבודדים לבית הדין הגבוה לצדק - נרכזו בחירות מוניציפליות בעיירות הבודדיות הראשונות: רחט ותל-שבע. אחרי הבחירות, הופק השלטון המקומי בעיירות אלה בידי פוליטיקאים בודדים נבחרים, במקום בידי פקידים יהודים ממונימ. ב-1995 הועלה מעמדה המוניציפלי של רחט, והוא הפכה למועצה מקומית לעיר. מעמד זה מזכה אותה להקצתה מועדת ומורחבת של משאבים בהתאם לחוקי המדינה.

תהליך המשנה השני הקשור ביוזמה בזווית חדשה לפך את שתי המועצות האזוריות: משוש, הכוללת את העיירות כסיפה, ערעור ושבב-שלוט; ושותת, הכוללת את העיירות חורה ולקייה. מועצות אלה, בראשותם של פקיד יהודי ממשרד הפנים, נכו על עיירות אלה כדי שיוכלו ליהנות משפטון מקומי ומשירותים שונים. אלא שהתעורר בעיות הנוגעות לתקodon של המועצות אם בכלל הרבעונות של הקבוצות האתניות-חברתיות הבודדיות הנמצאות בשטח שיפוטן, ואם בשל אילוצים מרחביים-כלכליים (קידר מי ומאר, 1995). ב-1994 עתרו אפוא נציגים של כמה שבטים לבין הדין הגבוה לצדק וביקשו את פירוקה- של המועצה האזורית שותת למועצהות מקומיות נפרזות. בתחילתה דחה משרד הפנים את הבקשה, אך ב-1995 המליצה ועדדה מיוחדת שהקים המשרד להיענות לדרישות הבודדים. למרות שתהליכי המוניציפליות של עיירות אלה הוא עתה בעיצומו, בעית המורכבות האתנית הפנימית עודנה שרירה וקיימת. עם זאת, בדומה להגששות צנטריפוגליות מסווגים אחרים שהזכו לעיל, תהליכי centralipoglii זה של אפשרות ניהול מוניציפלי עצמי, השפיע גם על המועצה האזורית שותת שעברה לאחרונה תהליך פירוק דומה. אך בעיקר ניתן להניח שתהליכי ההכרה המוניציפליות של עיירות אלה יאץ את הענקת המעדן הרשמי ליישובים בודדים בלתי-מוסרים בפריפריה, במיוחד לאור הגידול הניכר במספרם של שבטים המוכרים באופן رسمي.

3 דיוון והשלכות למדיניות

גורמים אחדים ישרים ועקיפים עשויים להסביר את הירידה הדרגתית בעוצמתה המרכזייפטלית של המדינה. ראשית, התגובה לדרישות הבדיות היא חלק ממדיניות פתוחה יותר כלפי ערבוי יהודים והפלסטינים, מדיניות שתחילתה באמצעות שנות השמוניות ואשר הוצאה בשנות התשעים. פתיות זו משקפת אווירה ציבורית סובלנית יותר לגבי מעמדה של החברה הערבית-פלסטינית בישראל ולגבי שילובה החברתי. ארגון התנדבותי יהוד-ערבי ("יסכום") אשר נוסד לאחרונה אף החל לנהל מעקב והערכה שנתיים של מדיניות הממשלה כלפי הערבים ויושמה (הרaben, 1994). אווירה ציבורית זו היא בעיקר תוצאה של תהליך השלום באזורי מואז החתימה על הסכם השלום עם מצרים ב-1978, ההסכם עם ירדן ב-1994 והמשא ומתן הנוכחי עם הפלסטינים, אשר לרבים מהם קשיי משפחה עם בדוזי הנגב.

הגורם השני נעה במשחק המכוונות הפוליטי בישראל. אשר לבדו הנקב, המפלגות בישראל כבר גילו את כוחה האלקטורי הפוטנציאלי של האוכלוסייה הבדوية (שויה ערך לכשי מנדטים בכנסת) לאור שיעור הריבוי הטבעי הגובה של אוכלוסייה זו. ההכרה גוברת והולכת בחשיבותה האלקטורלית של האוכלוסייה הבדوية הורשתה בפועל כבר בסוף שנות השבעים, כאשר شيئا' בדוזי נתמנה לחבר הכנסת מטעם אחת המפלגות הגדולות. תהליך ההכרה נמשך ב-1992, עם בחירותו של חבר הכנסת בדוזי נסף אשר ייצג מפלגה ערבית קטנה, וכן גם בבחירהו האחידות. כתוצאה מהתהליך זה, החל שיפור הדרגות בייקותם של הבדויים לעסוק בפערות שתדרונות ולהפעיל לחץ הן על הממשלה והן על הפוליטיקאים. תוצאה של לחץ זה היא היחלשות גדולה של הכוח המרכזייפטלי.

הגורם השלישי הקשור במחקר על החברה הבדוית. עד סוף שנות השבעים, לא רק שלא הייתה בידי הממשלה די מידע על אוכלוסייה זו, היא גם לא מינה שום מחקר שימושי על כלבי בחינה והערכתה של מדיניותה כלפי הבדויים ויושמה. המחקרים המעניינים שפורסמו עד אז היו רובם בעלי אופי עצמאי, והתמקדו בתרבותה ובתולדותה של החברה הבדוית הפטטורלית-נודית המסורתית. עם זאת, מחקרים אלה סייפו והניחו את היסודות לקיום בעtid של מחקרים על תהליכי שינוי בקרב הבדויים, על סוגיות ובויות הקשורות בתהליכיים אלה וכן על שאלות הקשורות במדיניות הממשלה כלפייהם. בשני העשורים האחרונים התקיימו כנסים שנתיים,ימי עיון ודיונים ציבוריים רבים, בין השאר בהשתפותם הגוברת של חוקרים ממוצא בדוזי. אחדים מהמחקרים החדשים מומנים על ידי משרדיה ממשלה שונים, אך רובם מתנהלים על בסיס עצמאי. כן גדלה השפעתם היישורה והעקיפה של אנשי מחקר ו.akademia על חוגים ממשלטיים בנושאים שונים, כגון הפטצתם

של ממצאים מחקרים, פעולות שטדלנות ותיווך, הערכה, ייעוץ והתוויות מדיניות לגבי הקהילה הבודווית.

בעשור האחרון, עם הגידול במספר החוקרים, הגיעו הממשלה בהדרגה להכרה כי קיימות בעיות של מדיניותה המרכזיות כלפי הבדווים. אך עוד ממשרדי הממשלה שונם מניסיונו לורו את יישום המדיניות הרשמית, הבירוקרטיה המקומית בנגב עדיין משבשת את הניטונות הללו. יתרון שבירוקרטיה מקומית זו, אשר מטפלת בבדווים במשך שנים רבות, מתקשה להפניהם את המוגמות החדשנות של המדינה בנוגע לאוכלוסייה זו. כפי שטען קרלט (1994), הבירוקרטיה המקומית אחראית במידה רבה מאוד לא-נכולתה של המדינה ליישם מדיניות גמישה יותר בקבב מהיר יותר. הדוגמה המובהקת ביותר לביקניות זו היא אולי סוגיות מותן אזרחות ישראלית מלאה למספר קבוצות בדוויות קטנות. סוגיה זו שעדיין לא נפתרה, קשורה במישרין בעבר הרוחק וחסית, באירועים הגאו-פוליטיים אשר התרחשו נגבי סוף שנים הארבעים ובתחילת שנות החמשים. הנחתה של סוגיה זו לאור תקופה כה ממושכת מעידה על המכשולים שמעורימה הבירוקרטיה המקומית הן על האוכלוסייה הבודווית והן על הממשלה במגוון תחומים.

טענתנו העיקרית בדעתנו הוכחית היא שהמתנה בין הבדווים לבין מדינת ישראל מתאפשרת בסודות יהודים ואוניברסליים אחד. היסוד היהודי מעוגן בעימותה הישראלית-ערבי - ליותר דיוק, בעימות הישראלית-פלסטיני, מכיוון שאוצרת והולכת הכרתם של בדווים הנגבי היהודים פלسطينים-ישראלים. אך היסוד האוניברסלי הבלתי מכוון בהמשך קיומה של מרכזיופוליגיות בקרב נודדים פסטורילים, גם לאחר שעברו תחילה של קיבוע והתישבות במקום מוגדר. מרהאות שהוחנו לעיל עליה כי מרכזיופוליגיות, הן מרחבית והן תפקודית, ממשיכה להוות אצל הבדווים אופציה ורבתותית ממשודרת. עצם נתיותם העיקשת לממש אופציה זו בתנאים של ישוב קבוע יוצרת מתח במישורים רבים בין הבדווים בצפון הנגב לבין המדינה. מתח זה מזין את משחק הכוחות התרבותי בין המגמות המרכזיפטליות והמרכזיפוליגיות המנוגדות.

בתחילה זה של עיוז המרחב, המגמה המרכזיות חותרת לריכוזות מרבית במונחים מרחביים ותפקודיים ולכינויים מרחבי ותפקודי של האוכלוסייה ופיעולותיה, בעוד המגמה המרכזיינגלית חותרת לביזור ולהתפרטות מרחבית-תפקודית מרביים. תולדות תחילה מקרו תרבותי-פוליטי זה בקרבת הבדווים ניתנים לתיאור כלהלן: עד 1948, תחת שלטון האימפריה העות'מאנית והמנדט הבריטי, ביטאו הבדווים ללא הפרסות מיזודות את נטיותיהם המרכזיינגליות נגבי בהקשר פסטורי-נודי. האילוצים היחידים היו פנימיים, כמו ריחים פנים-שבטים או בין-קבוצתיים. במדינות ישראל, ולראשה בהיסטוריה המודרנית, נוסף לאלה אילוץ חיצוני. יכולותם של הבדווים להמשיך בהפעלה של אופציה ורבתותית ממשודרת (זהיינו הנטיה המרכזיינגלית) צומצמה באופן ניכר על ידי העצמה המרכזיות שהמדינה מכוננת כלפיים. לכן, במשך כעשרים וחמש שנה, מסוף שנות הארבעים ועד אמצע שנות השבעים, אופציה זו כמעט שלא מומשה ונשמרה על ידי הבדווים במאגר התרבות שלהם. הפעלה מחדש בזורה הדרגתית, הפעם כבר במסגרת של התקישות כפריית, החלה לאחר שהוקלו הלחצים הפיזיים והפסיכולוגיים עם ביטול הממשלה הצבאי לקראת סוף שנות השבעים. בעשורים האחרונים מגע יישום אופציה זו לשאים חדשים, אך עכשו כבר במסגרת עירונית.

מן הניתוח עולה, כי לא המדינה ולא הבדוזים ממשו במלואן את מגמותיהם הцентрיפטליות והцентрיפוגליות. יתר על כן, העצמה הцентрיפטלית של המדינה היא שקבעה את המסדרות המרחכיות והתקודיות של איזון כוחות זה. אך בינווד למסקנתה של ג'קובובסקה (Jakubowska, 1992) הצלחו הבדוזים במידה ניכרת להזוף את הכוח הцентрיפטלי של המדינה, במיוחד בשני העשורים האחרונים. הבדוזים הרחיבו במקצת את השולטים של המסדרות הללו, אך - וזאת הנקודה המשמעותית ביותר - הם גם ייצקו בהן תוכןentralipogli.

בכך שאליכו את המדינה להשלים פחות או יותר עם מגמות הцентрיפוגליות פיתחו הבדוזים מידה לא מבולטת של העצמה עצמאית. אך ביכולתם של תהליכיים אלה למתן מתח גם במשור אחר: המתח בין זהות נוזית-פסטורלית מסורתית, (ובעת האחורה גם זהות אתנית ערבית-איסלאמית), לבין זהות אזרחות מודרנית ההולכת ומתגבשת ובתנאי שתהליכיים אלה יוכלו להישך. כמו, באופן פרזונסלי, על ידי חיזוק זהות האתנית של הבדוזים, הцентрיפוגליות מסוגלת לתרום לשילוב עיל יותר של האוכלוסייה הבדוזית, אשר נחשבה בעבר הן בעני הממשלה הן בעני היצירור כגורם נפרד בתוך המדינה היהודית המודרנית ובתוך מערכותיה התרבותיות.

המאיץ הцентрיפטלי של הממשלה לכנות את החברה הבדוזית מרחכית ותקודית במספר מצומצם של מקומות יישוב ופעילות משקף למעשה ניסיון להשיג כינויו של חברה זו סיבב המודל האוניברסלי של תהליכי המודרניזציה. ניסיון זה הנועד להווות אמצעי עיקרי לנמרוץ מהיר ככל האפשר של החברה הבדוזית הנוזדית לעבר אינטגרציה בחברה הישראלית, ועל ידי כך לשיליטה מרבית בה. מן הפרספקטיבה הבדוזית הנוזדית המסורתית, תהליכי זה היה כרוד בתמורות מפליגות שהיהו טמון בהן סיכון להמשכיות זהותם התרבותיות, האישית והקהילתית של הבדוזים. לדעת כותב המאמר, נקתה התגובה הцентрיפוגלית, המרחכית והתקודית, מכנים להגנה בפני איום זה. אך בעוד שבהיסטוריה המודרנית ידועים מקרים של ביטויי centralipogliות באמצעות התנוודות, אופציה תרבותית זו אינה עומדת עוד לרשות בדווי הנגב. כתחליף לכך, בוטאה הцентрיפוגליות במסורת יישובית מקובעת, שהיא גם בעלות אוריינטציה מערבית מודרנית.

במסגרת זורת המשחק הцентрיפטלי-центрיפוגלי, ובניסיונות הפוליטיות המיויחדות, לא יכול הבדוזים להתעלם מחלוטין מן התהליך שיודיע להם על ידי הממשלה. הם שאפו לעוקפו על ידי פניהו לנטייתם הцентрיפוגלית הטבעית, אך גם דבר זה לא הסתייע בידיהם במלואו. מאידך גיסא, גם המדינה, בניסיונה ליישם את גישתה הцентрיפטלית, התקשתה לנצל במלואו את מגון היסודות המודרניים אשר חדרו לחברה זו. הפרשה התרבותית שהושגה לבסוף מצויה בין שני קצות הרצף המרחכבי והתקודדי של centralipogliot-centralipetliot, בנקודת כלשהו שבו נוצרת הילמות בין המסורתיות והמודרניות המקבוטבות.

ראוי להזכיר מתחילה השניי החברתי-מרחבי של בדווי הנגב אל כלל החברות הנוזדיות בעולם המודרני. אמנס בדווי הנגב עברו תהליכי זה במסורות יהודיות למדוי, אך כל מקרה, ייחודי ככל שהוא, טומן בחובו גרעיני רלוונטיות כללים. עברו הבדוזים, לחברה לא-מערבית, שינוי אידיאולוגי מוחלט מחברה לא-מודרנית לחברה מודרנית היה בסופה של דבר ורק אחד מתוך כמה נתיבים אפשריים, אפילו במסורת התרבותית-פוליטית המאולצת שבה הם נאלצים להתקיים. תהליכי השינוי החברתי-מרחבי שהבדוזים עברו כל בתוכו דרגות ואופנים שונים של חזירות השפעת

המערביות והמודרניות תוך שימור וקיום מרכיבים מסורתיים. תהליך שינוי זה מאשש את ההשכפה הרווחת כioms במדעי החברה (בניגוד לו שרווחה לפני כמה עשורים), שלפיה שינוי חברתי (ולכן גם מרחבי) בחברות לא-מערביות הוא תהליך גמיש מאוד, הכרוך בבחירה מותן. מבחר של אופציות העומדות לרשות החברה הניזונה.

כל אחת מן האופציות, האפשרויות ואופני השינוי בפועל שנשקלו וננקטו על ידי הבדווים נושאים עםם השלכה, אם גם לא ישירה, לחברות נזדים אחרות ברמת המיקרו. אך כל אלה מצטרפות יחד להשלכת מקרים אחד לשירה ורלוונטיות למדוי, והיא החלופה הцентрיפוגלית הממוסדת, שהיא בעצם מושג-על המכסה על מארג מורכב ומסובך של תת-תהליכיים ברמת המיקרו. הוואיל ומרכזיפוגליות של נזדים-רוועים מוששת כה עמוק בתרבותם, האינדייזואלית והקהליתית, היא גם עשויה להיות העיקש ביותר עם קיבועם והתİŞבותם. יתר על כן,entralipogliot מרחבית את הבחירה של נזדים-רוועים על נזדים-רוועים מוששת כה עמוק בתרבותם-פוליטיות מסוימות להוות תנאי להישרדותם התרבותית. לאחר שתגובתם הцентрיפוגלית של בזויו הנגב לכוח הцентрיפוטלי שהפעילה הממשלה נחלה הצלחה גם בתנאי האילוץ של הסכוך הגאו-פוליטי בישראל - סביר יהיה להניח שנזדים-רוועים באזוריים אחרים בעולם מסוגלים לכך בתנאי עימות נוחים יותר עם ממשלהם.

זאת לדעתנו ההשלכה החשובה ביותר למדייניותן של ממשלות העוסקות בפיתוחן של חברות נזדים-רוועים. דיוונים שונים העוסקים במקומות ובתקופות של נזדים-רוועים במערכות המדיניות המודרניות גורסים שתהליך זה מחייב את מחיקתו של כוח פוליטי מקומי מכל סוג שהוא, לאו דווקא זה של חברות נזדים-רוועים. כוח פוליטי מקומי אכן חייב בהכרח להתפרש כמוים על ריבונותה של המדינה. ראוי אףוא שஸמפלות תרננה במגמות הцентрיפוגליות של חברות אלה במובנה הרחב ביותר, הוואיל והמתח הцентрיפוטלי-центрיפוגלי והמאבק התרבותי-פוליטי הכרוך בו מסוגלים לטרפף קשות את מדיניותן תוך גרימת נזק הדדי. הכרה ביחידות תרבותית-מבנהית זו של נזדים-רוועים עשויה להוביל למערכות רבות מדינה, במיוחד במדינות שבן קיימות אוכלוסיות נזדים גדולות. הכרה זו רלוונטית כאשר הרוועים עדין מקיימים אורח חיים נודי, אך היא מקבלת משנה רלוונטיות לביהם, כמו גם לגבי הסביבה החברתית, הכלכליות והפוליטיות שבמסגרתה הם חיים, כאשר הם עוברים תהליכי קיבוע ושינוי חברתי וככליל עם תום הנזדים.

מקורות

- אלגור, א' (1994), "הטיפול הלאומי בישובי הבדוזים", *מבנים*, חוברת 140, עמ' 49-60.
- אל-חוזיל, ע' (1994), "הازרחות המונוטרلت", *הארץ*, 12.8.94.
- אל-עארף, ע' (1937), *שבטי הבדוזים במחוז באר-שבע*, תל-אביב: בוסטנאי.
- בן-דוד, י' (1988), *החקלאות הבדוזית בנגב - הצעות לאגיבוש מדיניות*, ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.
- בן-דוד, י' (1993), *יישוב הבדוזים בנגב - מדיניות ומציאות 1967-1992*, ירושלים: משרד השיכון ומכון ירושלים לחקר ישראל.
- בן-דוד, י' (1995), "סכסוך הקורקעות בין בדווי הנגב והמדינה: היבטים היסטוריים, משפטיים ועכשוויים", *קייקע*, מס' 40, עמ' 61-91.
- בן-דוד י' (1996), *מריבה בנגב: בדוים, יהודים, אזרחים*, גבעת חביבה: המרכז לחקר החברה הערבית בישראל.
- בן-דרור, ג' ומאיר, א' (1995), *מחאה חברתית במיגור הבדוזי בנגב*, דוח פנימי, המחלקה לגאוגרפיה ופיתוח סביבתי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- הדר, י' ברוינס, ה' ומאיר, א' (1995), *המים בקרב הבדוזים - מקורות ושימוש*, דוח פנימי, המחלקה לגאוגרפיה ולפיתוח סביבתי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- הרaben, א' (עורך) (1994), *זיה' התקומות שנתי - שוויון ושוויון*, ירושלים: סיכוי, האגודה לקידום הזדמנויות שותת.
- חבקוק, י' (1986), מבית השיער לבית האבן: משכנות הבדוזים בתהליכי שינוי - מחקר אתנוגרפי, תל-אביב: משרד הבטחון.
- מור, א' (1971), "הבדוזים בנגב - סקירה כללית", בתוך: לשכת היועץ לענייני ערבים (עורך), *הבדוזים - קובץ מאמרי*, ירושלים: משרד ראש הממשלה, עמ' 1-28.
- מלץ, ע' (1995), *תמורות במערכות החינוך הבדוזית*, באר-שבע: משרד החינוך, מחוז הדרום.
- מורקס, ע' (1974), *חברה הבדוזית בנגב*, תל-אביב: רשפים.
- משרד החינוך (1994), ישן דרכיהם אחרחות: ממשלה ישראל מאמינה בחינוך, ירושלים.
- סיף, ח' ומאיר, א' (1995), *פיתוח מלמה בחברה הבדוזית בנגב*, דוח פנימי, המחלקה לגאוגרפיה ופיתוח סביבתי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- פרבולוצקי, א' (1991), "טיהור העז השחורה", *השזה*, כרך 71, עמ' 619-922.

פרבולוצקי, אי' ולנדאו, יי' (1989), שיפור ופיתוח משק חחי הבדואי בצחפון הנגב - חווות הדגמה לבדוויים, דוח מחצועי 1982-1988, בית דגן: מינהל המחקר החקלאי.

קידר, מי' ומaire, אי' (1995), מועצה אזורית משוש ומיפוייה הייחודיים, דוח פנימי, המחלקה לitagרפיה, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

קידר, ר' ומaire, אי' (1995), קוגניטיביים במיקום מתקנים ציבוריים בחברה הבדואית, דוח פנימי, המחלקה לitagרפיה ולפיתוח סביבתי, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

קפלן, אי', עמיותי, יי', שמואלי, אי', טרייטל, פ' ומור א' (1979), תכנית אב ליישוב הבדואים בנגב, תל אביב.

קרסל, ג' (1976), פרטיות לעומת שבטיות, דינמיקה של קהילה בדואית בתחילת התיעירות, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.

קרסל, ג' (1988), "ה策עה לכפרי רועים בبدوים", *סביבות*, מס' 27, עמ' 182-185.

קרסל, ג' (1994), "סיבות הקושי להגמיש את מדיניות הטיפול בبدوים", *רישומות בנושא הבדואים*, מס' 25, עמ' 73-77.

- Abu-Rabia, A. (1994), "The Bedouin Refugees of the Negev", *Refuge*, 14: 15-17.
- Abu-Rabia, A. (1994), The Negev Bedouin and Livestock Rearing - Social, Economic and Political Aspects, Oxford: Berg.
- Adaw, E. (1986), Education for the Pastoral Nomads of Northern Kenya: An Alternative Approach for Basic Education, M.Ed. Dissertation, London: Institute of Education, University of London.
- Aronson, D.R. (1981), "Development for Nomadic Pastoralists: Who Benefits", In: J.G. Galaty, D.R. Aronson, P.C. Salzman and A. Chouinard (eds), *The Future of Pastoral Peoples*, Ottawa: International Development Centre Research, pp. 42-51.
- Bahaddy, F.A. (1981), "Recent Changes in Bedouin Systems of Livestock Production in the Syrian Steppe" In J.C. Galaty, D. Aronson, P.C. Salzman and A. Chouinard, (eds) *The Future of Pastoral Peoples*, Ottawa: International Development Research Center, pp. 258-226.
- Behnke, R.H. and Scoones, I. (1993), "Rethinking Range Ecology: Implications for Range Management in Africa" In: R.H. Behnke, I. Scoones and C. Kerven (eds) *Range Ecology at Disequilibrium: New Models of Natural Variability and Pastoral Adaptation in African Savannas*, London: Overseas Development Institute, pp. 1-30.
- Bergman, E.F. (1975), *Modern Political Geography*, Dubuque, Iowa: W.M.C
- Chatty, D. (1972-3), "Pastoralism: Adaptation and Optimization", *Folk*, 14-15: 27-38.
- Cole, D. (1981), "Bedouin and Social Change in Saudi Arabia", In: J.G. Galaty and P.C. Salzman, (eds), *Change and Development in Nomadic and Pastoral Societies*, Leiden: E. J. Brill, pp. 129-149.
- Dahl, G. (1991), "Pastoral Strategies After Drought", In F.A.O. (ed), *Report of a Sub-Regional Seminar on the Dynamics of Pastoral Land and Resource Tenure in the Horn of Africa*, Rome: Food and

- Agricultural Organization of the United Nations, pp. 15-31.
- Davies, S. (1977), *People of the Mediterranean: An Essay in Comparative Social Anthropology*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Dinero, S. (1995), *Human Settlement in Post-Nomadic Bedouin Society: An Assessment of Social and Economic Transformation in Segev Shalom, Israel*, Ph.D. Dissertation, New Brunswick: Rutgers, The State University of New Jersey.
- Ezeomah, C. (1979), "The Constraints on Cattle Fulani Education and Role of the Educational Planner", *South Australian Journal of Education Research*, 1: 43-51.
- F.A.O. (1991), Workshop on Pastoral Communities in the Near East: Traditional Systems in Evolution, Rome: Food and Agricultural Organization of the United Nations.
- Fenster, T. (1995), "Participation as a Political Process in Enforced Resettlement Projects: The Bedouin in Israel", *Geography Research Forum*, 15: 33-48.
- Frantz, C. (1975), *Pastoral Societies, Stratification and National Integration in Africa*, Research Paper No. 30, Uppsala: The Scandinavian Institute of African Studies.
- Friedmann, J. (1992), *Empowerment: The Politics of Alternative Development*, Oxford: Blackwell Publishers.
- Gilles, J.L. and Gefu, J. (1990), "Nomads, Ranchers, and the State: The Sociocultural Aspects of Pastoralism", In J.G. Galaty, and D.L. Johnson, (eds), *The World of Pastoralism: Herding Systems in Comparative Perspective*, New York: The Guilford Press, pp. 119-144.
- Gorham, A.B. (1978), "The Provision of Education in Pastoral Areas", *Pastoral Development Network* Paper No. 6b, London: Overseas Development Institute.
- Gorham A.B. (1980), *Education and Social Change in a Pastoral Society, Government Initiatives and Local Responses to Primary School Provision in Maasailand, Kenya*. Studies in Comparative and International Education, Stockholm: University of Stockholm.
- Graham-Brown, S. (1980), *Palestinians and Their Society 1880-1946*. London: Quartet Books.
- Granot, A. (1952). *The Land System in Palestine*, London: Eyre and Spottishwood.
- Harbeson, J.W. (1991), "Post-Drought Adjustments Among Horn of Africa Pastoralists: Policy and Institution-Building Dimensions", In: F.A.O ed., *Report of a Sub-Regional Seminar on the Dynamics of Pastoral Lands and Resource Tenure in the Horn of Africa*, Mogadishu, 1990, pp. 32-41, Rome: Food and Agricultural Organization of the United Nations.
- Hardin, G. (1968), The Tragedy of the Commons, *Science*, 162: 1243-8.
- Hartshorne, R. (1950), "The Functional Approach in Political Geography", *Annals, Association of American Geographers*, 40: 95-130.
- Humphrey, C. (1978), "Pastoral Nomadism in Mongolia: The Role of Herdsman's Co-Operatives in the National Economy", *Development and Change*, 9: 133-160.

- I.L.O. (1967), Report on the International Study Tour and Seminar on the Sedentarisation of Nomadic Populations in the Soviet Socialist Republics of Kazakhstan and Kirghizia, Geneva: International Labour Organization.
- Imperato, P.J. (1975), "Problems in Providing Health Services to Desert Nomads in West Africa", *Tropical Doctor*, 5: 116-123.
- Jakubowska, L.A. (1992), "Resisting "Ethnicity": The Israeli State and Bedouin Identity", In: C. Nordsrm and J. Martin, eds., *The Paths to Domination, Resistance, and Terror*, Berkeley: University of California Press, pp. 85-105.
- Johnson, D.L. (1969), *The Nature of Nomadism*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Kressel, G. M. (1993), "Nomadic Pastoralists, Agriculturalists and the State: Self-Sufficiency and Dependence in the Middle-East", *Journal of Rural Cooperation*, 21: 33-49.
- Kressel, G., J. Ben-David, and H. Abu-Rabia. (1991), "Changes in Land Usage by the Negev Bedouin since the Mid-19th Century", *Nomadic Peoples*, 28: 28-55.
- La Bianca, O. S. (1990), *Sedentarization and Nomadization*, Berrien Springs, MI: Andrews University Press.
- Lewis, N. N. (1987), *Nomads and Settlers in Syria and Jordan, 1800-1980*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Livingstone, I. (1985), *Pastoralism: An Overview of Practice, Process and Policy*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.
- Maddrell, P. (1990), *The Bedouin of the Negev*, London: Minority Rights Group, No. 81.
- Marx, E. (1980), "Wage Labor and Tribal Economy of the Bedouin in South Sinai", In: P.C. Salzman, ed., *When Nomads Settle: Processes of Sedentarization as Adaptation and Response* New York: Praeger, pp. 111-123.
- Marx, E. (1981), "The Anthropologist as Mediator", In: J. G. Galaty, D. Aronson, P. C. Salzman, and A. Chouinard, eds., *The Future of Pastoral Peoples*, Ottawa: International Development Research Center, pp. 119-126.
- Meir, A. (1988), "Nomads and the State: The Spatial Dynamics of Centrifugal and Centripetal Forces among the Israeli Negev Bedouin", *Political Geography Quarterly*, 7: 251-270.
- Meir, A. (1990), "Provision of Public Services to the Post-Nomadic Bedouin Society in Israel", *The Service Industries Journal*, 10: 768-785.
- Meir, A. (1997), *As Nomadism Ends: The Israeli Bedouin of the Negev*, Boulder CO: Westview Press.
- Meir, A., and Z. Zivan. (1998), "Socio-Cultural Encounters in the Frontier: Jewish Settlers and Bedouin Nomads in the Negev", In: O. Yiftachel and A. Meir, (eds), *Ethnic Frontiers and Peripheries in Israel*. Boulder Co.: Westview Press, pp.241-268.
- Nestel P. S. (1985), *Nutrition of Maasai Women and Children in Relation to Subsistence Food Production*, Ph.D. Thesis, London: Nutrition Department, Queen Elizabeth College, University of London.

- Nkinyangi, J. A. (1981), "Education for Nomadic Pastoralists: Development Planning by Trial and Error", In: J. C. Galaty, D. Aronson, P. C. Salzman and A. Chouinard, eds., *The Future of Pastoral Peoples*, Ottawa: International Development Research Centre, pp. 183-197.
- Pounds, N. J. G. (1972), *Political Geography*, New York: McGraw Hill.
- Randall, S. C. (1984), A Comparative Demographic Study of Three Sahelian Populations: Marriage and Child Care as Intermediate Determinants of Fertility and Mortality, Ph.D. Thesis, London School Of Hygiene and Tropical Medicine, University of London.
- Rapoport, A. (1978), "Nomadism as a Man-environment System ", *Environment and Behavior*, 10: 214-247.
- Salzman, P. C. (1980), When Nomads Settle: Processes of Sedentarization as Adaptation and Response, New York: Praeger.
- Samantar, M. S., (1991), "Study on Drought-Induced Migration and its Impact on Land Tenure and Production in the Inter-Riverine Region of Somalia", In: F.A.O., *Report of a Sub-Regional Seminar on the Dynamics of Pastoral Lands and Resource Tenure in the Horn of Africa*, pp. 42-47. Rome: Food and Agricultural Organization of the United Nations.
- Sandford, S. (1983), Management of Pastoral Development in the Third World, New York: John Wiley.
- Stone, J. C., ed. (1991), *Pastoral Economics in Africa and Long Term Responses to Drought*, Aberdeen: Aberdeen University African Studies Group.
- Swift, J. (1988), Major Issues in Pastoral Development, with Special Emphasis on Selected African Countries, Rome: Food and Agricultural Organization of the United Nations.
- Swift, J. C. Toulmin and S. Chatting (1990), *Providing Services for Nomadic People: A Review of the Literature and Annotated Bibliography*, UNICEF Staff Working Paper 8, New York: UNICEF.
- Taylor, P. J. (1985), Political Geography: World Economy, Nation State and Locality, London: Longman.
- Yiftachel, O. (1997), "The Political Geography of Ethnic Protest: Nationalism, Deprivation and Regionalism among Arabs in Israel", *Transactions: Institute of British Geographers*, Vol.22, No.1, 91-110.

מכון פלורסה היימר למחקרים מדיניים